ՆՈՐ ՆԻՒԹԵՐ ԹՈՎՄԱ ՄԵԾՈՓԵՑՈՒ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

№ 1706—1769

434ա Պատմութիւն մեծի ռաբունապետին Թումայի, զոր արարեալ է Կիրակոսի բանասէր վարդապետի.

Ի Թուականութե՛ս հայոց մեծաց ՊՂ. երորդի Ե. երորդի եղե վախճան մեծ վարժապետին երից երանելոյն սուրբ հօրն մերոյ երջանիկ և փառաւոր բաբունոյն, խորհմաց հանճարին համանման անյաղթ փիլիսոփային՝ Դաւթի սոփեստոսին իմաստասէր հայկազեան սեռիս՝ Վասն որոյ ի վերջին ժամանակս սա միայն գտաւ ի մէջ ամենայն վարդապետաց իբրև զարեգակն ի մէջ աստեղաց ամենայն առաքինութեամբ զարդարեալ, տեսականաւն և գործնականաւն և գիտնականաւն. Զի ուսեալ էր զերկոտասան մասունք իմաստասիրութեան. զընաբանականն, զուսումնականն, զաստուածաբանականն և զբարոյականն, զտնտեսականն և զքաղաքականն, զթուականն, զերաժշտականն, զերկրաչափականն և զաստղաբաշխականն և զամենայն իմաստս հռետորական հանճարոյ արտաքին փիլիսոփայութեան է գրոց. որ է Ներականն, Սահմանքն, Պորփիւրն, Ստորոգութիւնքն

---

2) Բ. Թումայից Դ. Թոմայի Բ. չիք է   3) ԱԳ կիրակոս

4) Բ. Թըվականութեանս ԳԵ Թվակ.. Դ. Պ. երրորդի

5) ԱԲԵ. վաղճան Բ. վարժապ՛տ Ա. երանեալ Բ. ճօր

6) Ա. յերջանիկ ԱԲ. երջանիկ. Ա. փառաւորեալ Բ. բաբոյն Ե. ճեռւետորին

7) Ա. խորհմաց Բ. անաղթ ԱԳԴԵ. փիլիսոփային. Բ. սոփեստիոսին Ա. յիմաստասէր Դ. իմաստասերի

8) Ա. ճայկազեանս սեռի Բ. ճայկազեան սէռիս Դ. ճայկազան սեռի Դ. ճայկազեան սեռի. Ա. որ ի վերջին Դ. ժամանակիս Բ. սայ

11—14) Դ. չիք եւ գիտնական 12) Ա. զընաբանականն. ԱԲ. զներգի տող ի վերն ? ասա, զվերին ի ներքին. Բ. զներգի տող ի վերն ասայ, զվերին ի ներգին—գրիչների ծանօթութիւններ են, յետոյ բնագրի մէջ մտած: ԱԲ. զտնտեսականն եւ զքաղաքականն, զթուականն (Բ Թ՛վկնն) զերաժշտականն (Բ. զերաժշտական), զուսումնականն, զ՛ածաբանականն (Ա. զ՛ածակականն) եւ զբարոյականն (Ա. զբարոյականն, զերկրաչ..

15) Դ. զաստեղաբաշխականն. Ա. յիմաստս

16) Բ. ճնճրո Ե. փիլիսոփաու՜թե

17) Ա. Սաճմանքն Պորփիւրի. Ա. ստորոգութիւն

Արիստոտէլին, Պերիարմենիան, Աշխարհայն, Առաքինութեանցն, և զՀին և զնոր կտակարանացն, աստուածեղէն տարիցն Հ և Բ գրոց և Ծ նուրբ գրոց. դժուարիմաց և խրթին բառից ծածկեալ աստուածազարդ և ուղղափառ սուրբ վարդապետաց։ Եւ զԾԱ վիպասական պատմագրաց ի բերան առեալ՝ պատմէր մարդկան զոխ և զգիրս, յանձանձիր ուսուցանէր և յուսաւորէր զամենայն մարդ, զնուաստացեալ և զանհաւատ, զբարի և զչար։ Եւ ջանայր զամենեսեան ի գիտութիւն ճըշմարտութեան աստուածային աւրինացն ածել և նմանիլ Աստուծոյ բարեաւն և գիտականաւն և կատարելեաւն։ Զի սա էր կատարեալ իմաստասէր ըստ Պղատոնին, որ ասէ. իմաստասէր կոչեմ ես ոչ զգինագէտս և ոչ զայն, որ կարօղագոյն բազում ինչ առնուլ ի բերան, այլ զայն, որ անբիծ և անաղտ վարս ստացեալ ունին յինքեանս։ Եւ վարդապետս մեր ունէր զամենայն յինքն ունակացեալ աստուածային և մարդկային առաքինութեամբ զարդարեալ։ Հաւատով ուղղափառ, յուսով հաստատուն, սիրով կատարեալ, խոհեմութեամբ, արիութեամբ, ողջախոհութեամբ, արդարութեամբ քաղաքավարեալ ի մանկութենէ մինչև ի խորին ծերութեանն. երևեալ իբրև զառա-*

* Դաւիթ անյաղթ. Սահմ. իմաստ. Վենետիկ, 1833, եր. 128

1) Ա. Պերիարմինեան Դ. պերիարմինեան. Ե. պերիարմէնեան Ա. յաշխարհացն Դ. աշխարհացըն Դ. եւ առաք...

2) Ա. չ. եւ զՀին

3) Դ. տարից Ա. դժուարյիմաց

4) Բ. ուղափառ

5) Ա. զ՞ածափիլպական Բ. զծ՞այ. փիլսոփական

6) Բ. յանձանցիր 7) Ե. չ. զամենայն

9) Ա. յ՞ծային օրինացն Ե. ա՞ծային. Բ. յօրինացն Դ. յաւրինացն Ա. չ. Աստուծոյ

10) Բ. կ՞տրլաւն ԱԲ. զի սայ է Դ. ըստ իմաստասիրին որ ասէ. իմաստասէրն նման է ա՞յ բարեաւն եւ գիտականաւն եւ կատարելեաւն։ Զի սա էր...

11) Ա. յիմաստասէր ԲԴ իմաստնասէր Ե. իմաստունասէր

12) Ա. կարօղագոյն են ԴԵ. կարօղգոյն

13) ԱԴ. անախտ 14) Բ. ինքեանս. Ա. չ. մեր

15) Բ. ինքն. ԴԴԵ. ի յինքն Բ. ունկ՞ցլ Դ. ունակացուցեալ Ե. ա՞ծային

19) Ա. քաղաքավար մանկութեամբն Բ. քաղաքավար մանկութեանն Դ. քաղաքավարեալ մանկութենէ Ե. քաղաքավարի մանկութենէ

19) Բ. ծերու՞թե Դ. մինչ.. ծերու՞թե

ւստ գեղեցիկ, որպէս զլուսին ընտրեալ, իբրև զարեգակն զհիացումն ? կարգեալ։ Առ սմա կատարեցաւ բան իմաստնոյն Սողոմոնի, որ ասէ. Ով է սա որ ելանէ սպիտակացեալ յեցեալ յեղբաւրորդին իւր*։ Գլուխ նորա յոսկոյն Կեփազեայ, վարսք նորա կամծիւք սեաւ իբրև զագռաւոյ. աչք նորա իբրև զաղաւնոյ՝ լուացեալ կաթամբք, նստեալ ի վերայ լիութեանց ջուրց։ Ծնաւտք նորա իբրև զտաշտս խնկոց բուրեալ զանուշահոտութիւն իւղագործաց. շրթունք նորա շուշանք բղխեն զմուռս լիութեան. ձեռք նորա ոսկիք ճախարակեալք՝ լցեալ ակամբք Թարշշայ։ Որովայն նորա տախտակ փղոսկրեայ ականակապ ի շափիւղայէ։ Սրունք նորա սիւնք կճեայք հաստատեալք ի վերայ ոսկոյ խարսխաց։ Հասակ նորա իբրև զԼիբանան ընտրեալ իբրև զմայրիս. կոկորդք նորա լի քաղցրութեամբ և ամենեին ցանկալի** էր սուրբ հայրս մեր հրեշտակաց երկնաւորաց և մարդկան երկրաւորաց։ Հեզութեամբ և խոնարհութեամբ նմանեալ Մովսիսի և Ահարոնի, Եղիազարու և Յեսուայ որդւոյ Նաւեայ. Նախանձախնդիր արինայն Աստուծոյ իբրև զՓե-

* Երգ. Ը. 5 ** Անդ. Ե. 11—15.

2) Ա. զլուսինն ԲԳԵ. «զհիացումն» բառից առաջ ունին իբր ? նշանագրով. Ա. բանն

3) Գ. սողոմոնի.. Ա. ով սա ելանէ ապիտակցել յեղբօրորդին իմ ինձ: ԲԵ. սայ

4) Ե. ոսկոյն ԱԵ. Կեփազեան

5) ԱԲ. չ. նորա Ա. կռուածոյք

6) ԲԳ. կաթեամբք Դ. եւ նստեալ

7) ԱԲ. ծնօթք Գ. ծնաւթք Բ. զզաշտս

8) Ա. զանուշահոտութեան ԲԳ. զանուշահոտութեանն Ե. զանուշահոտութ՟ին Ա. յիւղագործաց Բ. ուղղագ՟ծեաց ԳԵ. ուղղագործաց Ե. բխեն

9) ԱԲ. զմուռս ԲԳԵ. լիութ՟են, ԲԳԵ. լցեալքս

10) Ա. չ. ակամբք ԲԵ. կամբք Գ. ակամբք Ա. Թարսամ Ա. յորովայն ն՟ր տախտակեամ փղոսկրեամ Բ. տախտակ փղոսկրիայ ականայկապ ԳԵ. փղոսկրիայ

11) Ե. ի շափիւղաէ Ա. չ. հաստատեալք ի վերայ Գ. չ. սրունք նորա ԲԳԵ. կճայք Ա. յոսկւոյ

13) ԲԵ. զմայրս Ա. եւ կոկորդք

15. Բ. յեր՟ց փ. երկրաւորաց, որ նշանագրի սխալ ընթերցումն է։

16) Բ. մովէսի Ա. յահարոնի. ԱԳ. յեսուա որդւոյ նաւեան Բ. եւ ծսուայ որդոյն նաւ..' Ե. յե..ւա ..դոյ նաւեա

Նենեզ և զեղլիա և իբրև զառաքեալսն Պետրոս և Պաւղոս։ Հաւատով և յուսով իբրև զՍէթ և զԵնովս և զԵնովք և զՆոյ։ Ողորմած և զթած, աղքատասէր և հիւրասէր որպէս զԱբրահամ և զՂովտ և զՅովհաննէս ողորմածն և զԳրիգոր պապն Հռոմայ։ Համբերող և ժուժկալ իբրև զՅոբ և զԻսահակ, զՅակոբ և զՅովսէփ. իմաստուն և հանճարեղ և գիտնական իբրև զԴաւիթ և զՍողոմոն և զՍիրաք և քան զընաւս ի հռետորականացն։ Արի և քաջ և յաղթող և առաքինի, որպէս զՊաւղ և զՄակար, որպէս զՆեղոս և զՆոփրիոս։ Անդադար և հանապազ միշտ էր ի յաղօթելն, ի սաղմոսելն, ի ծունր դնելն։ Եւ զաղբիւրս արտասուացն իջուցանէր յաչացն զտիւ և զգիշեր վասն վշտաց քրիստոնէից ըստ Դաւթի, որ ասէ. Վտակք ջուրց իջին յաչաց իմոց, զի ոչ պահեցին զպատուիրանս քո։ Եւ դարձեալ թէ հայէի յանագորոյնս և մաշէի**։ Որպէս ասէ Սողոմոն. վասն զի ի բազում իմաստութենէ յալովութիւն գիտութեանն, և որ յաւելու ի գիտութիւն, յաւելու ի ցաւս***։ Եւ սուրբ հայրս մեր հոգևոր միշտ ցաւէր վասն հայոց եկեղեցեաց, կարգաւորաց, արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց, կենդանեաց և մեռելոց։ Եւ զայս ամենայն դառնութիւնս ի միտ ածէր և ոչ դադարէր իբրև զԵրեմիա մարգարէն և զԵզրաս դպիրն և աւրէնուսոյց ժողովրդեանն որ ասէ. Ո՞ տայր զծով ի յարտասուս մեր, զի լացից զբեկումն ազգին իմոյ և զաւերումն Երուսաղէմի†։ Նոյնպէս և սա առնէր զբանս նոցա*

* Սաղմ. ՃԺԸ. 136 ** Սաղմ. ՃԺԸ. 158. *** Ժող. Ա. 18.

† Երեմն Թ. 1.

1) ԲԴ. զեղիայ ԲԴ. զառաքեալսն Պետրոս Բ. զՊօղոս Դ. չ. Պաւղոս

2) Ա. եւ զզենովք

3) Ե. աղքասէր.. իբրեւ փ. որպէս

4) ԱԴ. զյօհաննէս Բ. զոհաննէս Ե. գրիգոր

5) Ա. հռոմա՛ Դ. հռօմայ ԲԵ. զոբ. զակոբ Դ. զյօսէփ

6) Ա. «եւ» գիտ. չիք

7) Ա. սողմոն Դ. սողօմոն Ե. եւ սիրաք Բ. ի հռետորա՞կնանց

8) ԱԴ. յաղթօղ ԲԴԵ. ի առաքինութիւնն Դ. էր ի յառաքինութիւնն

10) Ա. չ. էր

11) ԴԵ. եւ զաղբիւր արտասուսն Դ. եւ ո՞պ զաղբիւր զարտասուսն ԲԵ. ի աչացն Դ. ի յաչացն 12) Բ. ասէր

13) Ե. աչաց 14) Ա. քոյ Բ. յանագորոյսն Ե. յանագորոյն

17) Ա. յեկեղեց՞ս հ՞յց. կարգւ՛՛ր.

20) ԱԲ. չ. ոչ Ա. զերեմիայ **եւ զեզիաէ**, ընգծուածը փոխ. մարգարէն

21) Ա. յօրէնս ուսոյց ԲԴԵ. օրէնք ուսոյց, Դ. օրէնս ուսոյց

22) Ա. յազգին.. յե՞ղմի

և հանապազ չարչարէր զնոքն ի յուսուցանել զմանկունս եկեղեցւոյ. ի սաղմոսն, ի յաղօթքն, ի չարականն, ի գրագրութիւն, ի ժամակարգութիւն. զի գրեաց ընտիր և անսղալ աղաւթամատոյց և մեկնիչք և տօնացոյց ի լաւ օրինակաց և ուսոյց ԽԴ ընտիր գրագիր։ Եւ ասաց սուրբ վարդապետս մեր, թէ պարտ է աւետեաց աստուածածնին Բ աւր տօն կատարել, ի յապրիլի Զ և ի Նիսան ի ԺԶ նախատօնակ առնել, և յապրիլի Է և Նիսան ի ԺԷ տաւն աւետեաց աստուածածնին կատարել. մինն վասն երկնաւորաց և միւսն վասն երկրաւորաց։ Զի Բ հետ աւետիք եռ Գաբրիէլ հրեշտակապետն կուսին Մարիամու աստուածածնին. զմինն ի Գ ժամն ի վերայ աղբերն և զմինն ի Զ ժամն ի սենեկին։ Եւ զՍուրբ աստուածն ասել. որ մարմնացար վասն մեր, ողորմեա մեզ։ Եւ ի Ղազարու տօնէն մինչև ի յաւագ ուրբաթն ասել զՍուրբ աստուածն որ եկիր և գալոց ես և ուրբաթ օրն Գ Սուրբ աստուած, որ մատնեցար, որ խաչեցար, որ թաղեցար։ Եւ ճշմարիտ է, աներկբայելի, զի յառաջմէ ի սուրբ հարցն է ասացեալ. ըստ Սողոմոնի որ ասէ. Եթէ ոչինչ գոյ ի ներքոյ արեգականս, զոր խաւսեսցի ոք և ասիցէ, եթէ այս նոր է. յառաջագոյն եղեալ է, յաւիտենից եղելոցն է նախ քան զմեզ*։ Զի ես զառոյգն և զճշմարիտն ի բերանոյ սուրբ հարցն լսեցի, թէ զինչ որ ի ժամատեղս կարգեալ եմ,

* Ժող. Ա. 10.

1) Բ. ի յուսուցանէր.. եկ՟ղցս

2) Ե. ի սղ՟մս ի յաղաւթք ի շրկն՟ք գրագ.. Ա. ի շարականն ի յաղօթսն Բ. ի աղօթքն ի շարականն

3) Բ. զի Թ՟գրեաց փ. զի գրեաց Գ.. աղաւթ մատոյց Դ. աղօթ մատոյցս

4) Ա. չ. եւ մեկնիչք. Ա. տօնացոյցք ի լաւ օրինակէ Բ. եւ յուսոյց.. ընդիր

7) ԲԳ. առնեն

8) Ա. եւ ապրիլ Է ԲԵ. եւ ապրիլի Է Գ. եւ յապրէլի Է

9) Ա. չ. վասն յերկրաւորաց Դ. մին վասն երկրաւորացս Գ. մինն վ՟ս ճ՟րց (երկրաւորաց բառի նշանագրի սխալ ընթերցում)։

10) Ա. զի ս՟ք աւետիքն ետ Բ. զի ս՟ք աւետիքն ետ զգաբրիէլ հրշ-՟տկպին

11) Ա. զմէկն ի յ՟գ

12) Բ. աղբեւրն

13) Բ. ասելն ԴԵ. ողորմեաց

14) Ա. չ. մինչեւ... գալոց ես եւ Ե. մինչ

18) Բ. ի ներքոյ Ա. խօսիցի

20) Ա. ստոյգն... ճօրս մեր լուա

21) Ա. եթէ զինչ Բ. թէ զինչ.

զմինն ոչ եղեալ եմ լինէն, այլ յառաջին սուրբ հարցն եմ առեալ և եդեալ ի գրի։ Եւ գրեալ պատմութիւն կ տարւոյ, ի ՊՆԵ Թուականէն մինչ ի ՊՂԵ ամի (!) կատարման իւրոյ. սկիզբն ի Թօղթամիշ ղանէն և ի Թամուրէն առեալ և ի կատարումն ի Ջհանշէն վճարեցաւ։ Եւ զամենայն վիշտ և զդառնութիւն և զնեղութիւն և զտրտմութիւն տառապեալ ազգիս արամեան տանս աբեթեան լիով և գեղեցկաշար բանիւք և ողբալից գիմաւք և աղիողորմ կսկծանօք և սրտահառաչ լալաւք և արտասուաւք պատմէր, և աշխատէր հանապազ ի Թուղթ գրելն վասն աղքատաց և գերելոց, որ մին տարին Գ դաստա Թուղթ վճարել էր ի նամակ գրելն։

Եւ սուրբ հայրս մեր էր աշխարհաւ Վասպուրականն և գաւառաւ Բաջբերունի ի գեղաքաղաքէն Ագուլիս կոչեցեալ, ի ձորն Խորխոռունեաց, ի մեծ տոհմէ, յազնուական ազգէ, աստուածասէր և բարեպաշտ Ստեփաննոսին որդի և քրիստոսասէր և աղքատասէր և հիւրապատիւ պարոն Գորգի մելիքին եղբայր հարազատ, ի տղայութեան մնեալ և ուսեալ ի սուրբ ուխտն Մեծոփայ ի դուռն սուրբ Աստուածածնին առ ոտս վարդապետին Յոհաննու՝ շինօղի սուրբ տաճարիս և վարժեալ և ուսեալ և ամենայն երաժշտական արուեստ ուսմանն ի վանքն

---

1) Ա. զմէկն ի յինէն Բ. զմինն ի յիսսաանէ Գ. զմինն ի յիմանէ Դ. մին յինէն Ե. զմինն ի յիս հասանէ Բ. առջին ԴԵ. առ՟աջին Դ. հարանցն

3) ԱԲ. չ. Թուականէն մինչեւ ի ՊՂԵ Գ. Թ՟վկնէն մինչեւ ԱԲ. կատարմանն 4) Ա. չ. ի Թօղ.. Թւաթամիշխանէն Բ. իսկիզբան ղաւթա. միշխ՟նէն Ե. ի Թամօրէն

5) Ա. ի ջհանշահէն

6) Ա. չ. եւ զամե.. եւ զնեղ.. Ա. տապալեալ յազգիս

7) Բ. աթեթեան Գ. արեթեան 8) Դ. լալով. պատմէ

9) Ա. ի Թուխթ Դ. ի Թուխտ Ե. գրել

10) Ե. չ. եւ ԱԳ. Թուխթ Դ. դաստայ Թուխտ

12) Ե. հայր 13) Դ. չ. մեր Ա. յաշխարհէն

14) Ա. ի դեղաքաղաքէն Դ. ագոյ ուլիտ Ա. ի աշխարհն փ. խոռ.. ԲԴԵ. ազնուական.

15) Ա. ստեփաննոսի ԲԵ. որդին. Ե. քրստոնայսէր եւ աղքասէր

16) ԱԲ. հիւապատիւ. Ե. չ. հիւրապատիւ

17) Ա. ի տղայու՟են Բ. ի տղաու՟թե Ե. ի տղայութենէ

18) Ա. Մեծոփա Գ. մեծոփա Ե. ուխտէն մեծոբա

19) Ա. Յօհանու Դ. Յովհաննու ԲԴԴԵ. տաճարին

20) Ա. չ. եւ վարժ. Ա. ի վանգ եւ ամեն... Դ. եւ ուսեալ զամենայն Ե. ուսման

և քաղաքավարեալ առաքինութեամբ ի մանկութենէ և գեբաղանցեալ քան զբնաւս ի մանկանց եկեղեցւոյ։ Եւ անդուստ գնացեալ ի սուրբ ուխտն Սուխարայ, առ մեծ վարժապետքն Սարգիս և Վարդան, երկոտասան ընկերաւք և կացեալ առ նոսա ամս երկոտասան և ուսեալ զԴ եղանակս վարդապետական, որ է սահմանական, բաժանական, ապացուցական, վերլուծական։ Զի հարցումն երկու է, տրամաբանական և ապացուցական և պատասխանին երկու է. դիմակայութեամբ և դիմայարակայութեամբ։ Եւ անտի գնացեալ ի մայրն իմաստութեան ի սուրբ առաքելոյն Եւստաթէ, երկոտասան համշիրակ ընկերօք իւրովք և եղբարբք. Մկրտիչ վարդապետ Նահապետանց, Կարապետ վարդապետ, Մկրտիչ վարդապետ Աւգուլ բէկենց, Մկրտիչ վարդապետ Հողձեցի, Մարգարէ վարդապետ, Յոհաննէս Փափչէնցին, Սարգիս վարդապետ Սաղնապատու և այլքն. յիշատակ նոցին օրհնութեամբ եղիցի և աղօթիւք նոցա Քրիստոս Աստուած մեզ և ամենայն քրիստոնէից ողորմեսցի։ Եւ մեծ վարդապետն Գրիգոր Որոտնեցին որպէս զջահս վառեալ ի մէջ աշխարհի, եւ զաւազան Թովմա ճգնաւորին ի քաղաքն Երեւան և կոչէ զնա յաստիճան վարդապետութեան երկոտասան իշխանութեան և եկեալ ի վանքն Մեծոփայ և Կ ամ անդ կացեալ, բազում

1) Ա. ի բղքվարեալ Դ. ա՟մ առաք··

2) Բ. եկ՟ղցո Ե. եւ մանկանց

3) ԱԳԵ. սուխարա

5) Ա. յեղանակս

6) Բ. սամ՟կն, բժն՟ղն

7) ԱԲ. Զի հարց եւ պատասխանին Բ է Ա. դիմացկութ՟բ Ե. դիմակաութ՟բ եւ դիմայարակաութ՟բ

11) եղբարբ

11—14) Ա. Մկրտիչ վարդապետ Հողցեցի. մարգարայ վարդպտն. եւ յոհանէս փափշէնցիք. սարգիս վարդ՟պտ Սալնապատու Բ. Մկչ վղ՟տն հողցեցի, մգ՟րէ վ՟ղտն, յո՟հնէս փափղեցին. սր՟գս վղ՟տն Սալն՟պատու ԳԵ. մկրտիչ վ՟պտն Նահպ՟տացն, Կ՟պտ վպ՟տն, մկ՟չ վպ՟տն Աւգուլբէկենց (Ե. Օղբէկենց), մկ՟չ վ՟պտ Հողցեցի (Ե. հողեցի). Մրգրէ վղ՟տն. Յոհաննէս Փափշէնցին, Ս՟րգիս վ՟պտ Սալնապատու (Ե. Սալնպպու)

15) Ա. եւ այլքն որոյ յիշ·· Բ. չ· որոյ Բ. եղիցին

16) Բ. աղօթք Դ. նոցին

17) Դ. ողորմեսցի ամէն. ԲԵ. որտն՟ցի. որ Դ. որքան զջահ Ե. որ իբրեւ

19) Ա. Թումա Բ. Թվմիա Դ. Թօմայի Ե. Թումա ճգնաւորին Գ. ի զեղաք՟ղքն երէվան Ա. յերեւան Բ. երեւվան Ե. երիվան

20) ԲԳԵ. ի յաստիճան Ա. յիշխանութ՟բ ԲԳԵ. իշխանութեամբ

21) Ա. ի վանքն Մեծոբա Գ. ի վանքն մեծոփա Ե. մեծոփա Դ. անտ

ջանիւ և առաքինութեամբ և Լն ամ դաս առեալ ամենայն անձանց գրոց աշակերտելոց և բազում որդիս ի փառս ածեալ և է աշակերտի գաւազան տուեալ և ոմանք որ ոչ էին առեալ իշխանութիւն, առ Աստուած փոխեցան։

Եւ հանապազ խնդրէր յԱստուծոյ, զի էջմիածինն վերստին նորոգեսցի. կաթուղիկոս և թագաւոր նստցի յէջմիածինն։ Եւ Աստուած, որ զկամս երկիւղածաց իւրոց առնէ* և աղաւթից նոցա լսէ, կատարեաց զխնդրուածս նորա և ելից զփափագ սրտի նորա. և հրաշիւք և յայտնութեամբ երազոյ և սքանչելեօք, ամենատարածին վկայութեամբ յայտնեաց զսքանչելի այրն Աստուծոյ, զխարազնազգեաց ճգնաւորն, իմաստուն և գիտնական աւրինաց, և կանոնաց հանապազ էր հնազանդ և կատարաւղ, զսուրբ հայրապետն զՏէր Կիրակոս, որ Բ ամ նստաւ յաթոռ Լուսաւորչին համանման առաջին հայրապետացն Տէր Ներսէսին և Սահակայ պարթեւի և Մեսրոպայ վարդապետին. որ Դ ամ անսուաղ անցոյց զսուրբ և զհրաշափառ ծննդեանն Քրիստոսի և պատարագ մատոյց Դ ամ հետ իրերաց և արձակեաց զԱղթամար ի զուր և յանպատշաճ անիծիցն, զոր վասն փառամոլութեանն արարին Կիլիկեցիքն և ոչ յիշեցին զհրամանն Քրիստոսի, որ ասէ, թէ մի անիծանէք, այլ աւրհնեցէք զթշնամիս ձեր**։ Եւ Փիլիպպոս առաքեալն զկռապաշտից քաղաքն անիծեաց, պատժեցաւ

---

* Սաղմ. ճԽԴ. 19   ** Մատթ. Ե. 44

3) Բ. տ՞վլ
4) Ա. յիշխանութիւն ԱԲ. փոխեցաւ
5) Բ. Աստուծոյ ԴԵ. ի յԱստ.. Ա. յէջմիածինն Բ. էջմիածին
6) Բ. նս՞տի էջմիածինն ԴԵ. եւ կթղկս
8) Ա. չ. եւ աղաւթից նոցա լսէ Բ. չ. նոցա լսէ Ա. նոցա փ. նորա
9) Բ. զփափարդ Դ. զփափար Ե. զփափագք Ա. չ. հր.. եւ Բ. երազո
11) Ա. յիմաստուն
13) Ա. տէր
14) Դ յաթոր
15) Ա. չ. տէր Ա. Ներսէսի ԱԲԴ. Սահակա Դ. պարթեւին եւ մեսրոպայ Ե. մեսրոպա
16) Ա. յաւուր ծն.. Դ. սուրբ ծն... Դ. չ. զհրաշափառ
17) Ե. ծննդեան Բ. հետ՞րց ԴԵ. հետ իրաց.
18) Ա. յարձակեաց.
19) Բ. չ. արարին Դ. որ վասն փառամոլութեան
21) Ա. զթշնամիսն ԴԴ. ձեր, մի անիծանէք. (կրկին անգամ).
22) ԲԴ. զկռապաշտիցն Ա. չ. քաղաք

ի Քրիստոսէ Ծ աւր, որչափ ես առաւել սաստիկ պատժոց արժանի եմ, որ զքրիստոնէ, որ որդի Աստուծոյ է, անիծանեմ: Զի գրեալ է Լուսաւորիչն, թէ քահանան, որ զքրիստոնէն նզովէ, նզովեալ լիցի ինքն ի Քրիստոսէ։ Եւ սուրբն Աթանաս ասէ, թէ որ անիծանէ զքրիստոնէն, որոշեալ լիցի ինքն յիւր կարգէն**։ Եւ Տէր Կիրակոս կաթուղիկոս զամենայն անէծքս երարձ ի բանադրողաց և ի բանադրելոցն վկայութեամբ սուրբ էջմիածնին և միջնորդութեամբ երկոտասան վարդապետաց և երկոտասան եպիսկոպոսաց և բազում կրաւնաւորաց։ Եւ յայս որ պատճառ և միջնորդ և աւգնական ազատութեան և աւրհնութեան լուսաւոր հոգին եղև, մեծ վարդապետն Թովմա, որ իբրև զարեգակն լուսաւորէր զազգս հայոց։ Զի արեգակն զխաւարն հալածէ և սա զխաւարն անգիտութեան և անհաւատութեան, զխաւարն անյուսութեան և ատելութեան, զխաւար ծուլութեան և հպարտութեան, զխաւար բղջախոհութեան և անիրաւութեան, զխաւար անկարգութեան ի ժամատեղաց և զամենայն տեսակ մեղաց, որ խաւար կոչի ի գրոց. ըստ այնմ թէ խաւար նմա ոչ եղև հասու. և դարձեալ թէ խաւար նորա որպէս զլոյս նորա հալածեաց սա ի մարդկանէ լուսաւոր քարոզութեամբ և աստուածեղէն իմաստութեամբ, զոր ուսեալ ի գրոց աստուածայնոց։ Եւ*

* Կանոնք Ս. Գրիգորի. Իթ. Մելիք-Թանգեան Հայոց եկ. իրաւունքը. 1905. Շուշի. Ա. 314 ** Յովհ. Ա. 5

2) Ա. զքրիստոնեայս ԲԵ. զքրիստոնայսն Գ. զքր՟ստոնյսն

3) Ե. լուսաւորիչն թէ քհ՟յն որ քրիստոնէն Ա. եթէ

5) Ա. որ որք ք՟հնյ

6) Ա. յինքն ԲԵ. ի յիւր Ա. կթ՟ղկսն Գ. կաթուղիկոսն

7) Բ. վկու՟ք Ե. վկաու՟ք 8) ԲԳԵ. յէջմիածնին

11) Գ. ազատութեանն Ա. եւ օգնութեան փ. աւրհ.. Ա. հոգեւոր փ. հոգին

12) Ա. Թումա Գ. Թովմայ Դ. Թոմայ վարդապետն Ե. Թումյ եւ իբրեւ.. լուսաւորցւր 13) Գ. զխաւար.. զխաւար

14—16) Գ. անյուսութեանն եւ ատելութեանն.. ծուլութեանն եւ հպարտութեանն.. բղջախոհութեանն Ե. զխաւար

16) ԱԲ. զխաւարն

17) Ե. որ ի խաւար ը՟ս այմն (sic) թէ խւ՟րն այն ոչ

18) Ա. եթէ

19) ԱԲԵ. չ. եւ դարձ... զլոյս նորա

20) Գ. զայս ա՟մ զոր ասացի լուս... Ա. յ՟ածեղէն

21) Գ. ուսեալ էր Ա. յ՟ածայնոց

դարձեալ արեգակն ջերմացուցանէ զաշխարհս և հասուցանէ զպտուղքն. նոյնպէս և սուրբ վարդապետս մեր զամենայն մարդ յօժարեցուցանէր և ջերմացուցանէր ի տեսակս առաքինութեան աստուածայնոց և մարդկայնոց. զոմանս ի յուսումն, զոմանս ի պահս և աղօթս, զոմանս ի յարթնութեան և ի հսկումն գիշերային ժամուց, զոմանս ի լալ և յարտասուս, զոմանս ի գութ և յողորմութիւն և յաղքատսիրութիւն և յընկերսիրութիւն, զոմանս ի խոնարհութիւն, ի հեզութիւն և յաստուածպաշտութիւն. և զամենայն մարդ կամէր կատարեալ բարութեան հասուցանել և զանձն աւրինակ տալ ամենեցուն ըստ հրամանացն Փրկչին, թէ որ առնէ և ուսուցանէ, նա մեծ կոչեսցի յարքայութեան երկնից.† և սա միշտ զայս ամենայն կատարէր. Վասն որոյ կոչեաց զնա արքայն երկնաւոր ի սեղան հաւր իւրոյ յանապառ բարիսն. Վասն որոյ ի յատկութիւն կայ յարեգակն, եթէ առնուս և ոչ ձանձրանաս ի սուրբ հայրս մեր համաքատակի և հաւատարի. Եւ շատ նեղութիւն և վիշտս կրեաց վասն էջմիածնին և Կիրակոս կաթուղիկոսին համար յանաւրինաց և ի սուտ եղբարց, և բազում աշխատութիւնս կրեաց ինքն վարդապետն և իւր աշակերտքն ի սրբել տաճարացն էջմիածնին և Հռիփսիմին և Գայիանին և ի շինութիւն պարսպացն, խցերուն և տանցն.

† Մատթ. Ե. 19

1) Ա. զլոյս արեգականն ջեր.. Բ. արեգակն եւ դ՞րձլ խ՞ւր ն՞ր. զլոյս ն՞ր ջերմ.. Դ. ջեռուցանէ

2) Ե. վպ՞տն   3) Ա. տեգակս. Բ. ջերմացուցեր Ե. չ. եւ. ի

4) Ա. յ՞ածայնոց մդկանոց

5) Բ. զոմանք ի պահք. Դ. զոմանսն ի պահս եւ աղաւթք Ե. ի պաս Ե չ. ի եւ յ նախդիրը Դ. յաղօթք

6) Ա. եւ ի հսկմունս Ե. գիշերային ԲԵ. արտասուս

7) Ա. չ. եւ յաղք..

8) Ա. յընկերատիրութ՞ի Բ. յաղքատսիրութեանն եւ ընկերսիրութեանն (sic) զոմանս ի խոնարհութեանն. ի հեզութ՞ն եւ յ՞ածպաշտութ՞ն Ե. յաղքատսիրու՞թեն.. ի խոնութ՞ն (խոնարհութեան) ի հեզութն եւ յ՞ածպաշտութ՞ն

11) Ա. արասցէ.. Բ. թէ ոյ առնէ. Ե. թէ որ յառնէ

12) ԱԲ. յարքայութեանն Ե. արքաութ՞են ա՞յ եւ սայ

13) Ա. զ՞ամ փ. զայս ամենայն   14) Ա. հօրն

15) Ա. կա արեգականն ԲԴԵ. ի արեգակն   16) Ե. հարսն

17) Բ՝. եւ շատ փ. եւ բազում. Ե. նեղութ՞ին Ա. յէջմիածնին

18) ԲԴԵ. ի յանօրինաց   19) Դ. աշխատանք

20) Ա. զտաճրն Բ. զտճ՞րցն Ե. տճ՞րին ԱԲ. յէջմիածնին Ա. չ. եւ

21) Դ. ի շինութիւնն Դ. խցներուն

զի ինքն անձամբ աշխատէր և զամենայն յաւժարեցուցանէր ի շինութիւնն։ Եւ Բ տարի յէջմիածինն եկաց. տարի մի Կիրակոս կաթուղիկոսաւն և տարի մի Գրիգոր կաթուղիկոսաւն։ Զամենայն վիշտս կրեաց ի մարմնաւոր կարեաց կողմանէն. ապա ի հոգեորն խիստ ուրախ էր և ցնծայր, զի էջմիածնին դուռն բացաւ, և Քրիստոս անդ պատարագեցաւ և ընդ ամենայն ազգս Հայոց նա հաշտեցաւ և բոլոր ամենայն քրիստոնէից մեղաց թողութիւն շնորհեցաւ միջնորդութեամբ միածին որդոյն Աստուծոյ. եւս առաւել մեծ բարունապետին Թովմայի և որք ընդ նմա աշխատեցան և աշակերտեցան և չարչարեցան ի շինութիւն սուրբ էջմիածնին, Հռիփսիմին և Գայիանին. միոյն հարիւրապատիկ և հազարապատիկ վարձս հատուցանէ միածին որդին Աստուծոյ Թովմայ մեծ վարդապետին և իւր աշակերտացն և սիրելեացն և բարեկամացն, զանթառամ փառաց պսակն, ցնծալ, պարել ընդ հրեշտակացն ի յառագաստ աւրիորդացն ամէն։

Եւ եղև վախճան նորա ի մայիսի ԺԵ յաւուր կիրակէի երեման խաչին, ընդ ծագել արեգականն, յերկիրն Այրարատեան, ի գիւղաքաղաքն Արկուռի, առ ոտս Մասեաց լերինն ի դէմ կենդանաթաղ գերեզմանին սուրբ Լուսաւորչին, զի փողն Գաբրիէլ հրեշտակապետին անդ կոչելոց է և Նոյեան

---

1) Ա. յանձամբն յաշխատէր Գ. անձամբն

2) Դ. ի շինութ՟ի Ա. էկաց Դ. յէջմիածին

3) Ա. գրիգորովն. Ա. չ. կաթուղիկոսովն

4) ԲԳ. զամենի վիշտն Ե. զամէնին վիշտ Ա. կրեց փ. կարեաց Բ. կրե՟ց կող. Դ. չ. կարեաց

5) Ա. յէջմիածնին

7) Ա. յազգս, անդ փ. նա

8) Դ. միածնի

9) ԱԵ. Թումայի Դ. Թով՟յի 10) Ե. չ. աշխատեցան

11) Ա. յէջմիածնին Բ. հռոփսիմին ԱԲ. չ. եւ Գայիանին Գ. հռեփսիմին Դ. Գայիանէին

12) Դ. հատուցէ

13) ԱԵ. Թումայ Դ. Թովմայի մեծի Ա. յիր

14) Բ. աշկ՟րտն

17) Ա. ի մայիսի ժէ

18) ԱԲ. յաշխարհն փ. յերկիրն Ա յարարատեան Բ. արայրատեան

19) Բ. ի գեղք՟ղքն ի յարկուռի ԳԵ. ի գեղաքաղաքն ի արկուռե

20) Ա. ի դէպ փ. ի դէմ

21) ԱԲ. փող Ե. գ՟բրէլի ԲԵ. գոչելոցն է

տապանն անդ հանգուցեալ է, թէ վերստին անդ կոչելոց է վարդապետն զազգս Հայոց. ի Վիրայն, աւրհնէ և հանգուցանէ ընդ Նոյի և ընդ Սեմայ և ընդ արեթայ, և ընդ Լուսաւորչին Գրիգորի պարթևին յարքայութիւնն արդարոցն ի փառս անճառելի ըստ Պաւղոսի, թէ զոր ակն ոչ ետես և ունկն ոչ լուաւ և ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ, պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց*։ Եւ գնացեալ պարոն Գաւրգի մելիքն ի յԱրկուռն և առեալ զմարմին սուրբ վարդապետին. և եղև հակառակութիւն ի մէջ քրիստոնէիցն վասն սիրոյ պատճառի. զի ոչ կամէին առնուլ զմարմինն, այլ մնալ առ ինքեանս։ Եւ եղբայրն և աշակերտքն ոչ կամեցան, այլ առեալ տարան բազում քահանայիւք և ժողովրդաւք և բերեալ ի սուրբ ուխտն Մեծոփայ, յառաջին բնակութիւնն իւր և անդ հանգուցին ի դամբարանս ընդ առաջին սուրբ վարդապետացն Աստուածատուր մնեալ յարոյց սուրբ վարդապետին և Մխիթար սքանչելագործին և աստուածաբան վարդապետին և Մովսէս քաջ քարտուղար ճգնաւոր վարդապետին և այլ ամենայն սրբոցս Բարեխաւսութեամբ և աղաւթիւք սոցա Քրիստոս Աստուած մեզ և ամենայն քրիստոնէից ողորմեսցի յաւուր սոսկալի դատաստանին ամէն։

---

* Ա. Կորնթ. Բ. 9.

1) ԲԵ. անտ Ա. եւ կմ. եթէ ԴԵ. նշանակէ. թէ Դ. զոչելոց է

2) Ա. զազգս հայոց ի վիրայն. վարդպետն Բ. զազգս հայոց վրդ՟տն վիրայն ԳԵ. զազգս հայոց վգ՟պտն (Ե. վպ՟ն ?) ի վիր՟պն

3) ԱԲ. ընդ Սեմա Ա. ընդ յարեթի ԳԵ. ընդ աբեթայ.

4) Ա. չ. պարթեւին Ա. յարքայութեանն Ե. յարքու՟ի

5) Ե. չ. ըստ պաւղոսի. թէ

7) ԱԲ. մելիքն Ա. յակուռի

8) Բ. զմարմինն 9) ԲԳԵ. չ. ի մէջ

10) Ա. որ զմարմին Դ. ոչ կամէին զտանել մարմնոյ սրբոյն Ա. առ ժինքեանք Բ. առ ինքն Ա. չ. Եւ

11) Ա. ոչ կամեցան մնալ անդ

12) Դ. ժողովր՟դվք.

13) ԱԵ. մեծոփա ԲԳԵ. առաջին Դ. բնակութ՟ի

14) ԲԳԵ. ի դանբարանս Դ. ի դամբարանի Ա. ընդ յառաջին Դ. ընդ առաջին (գլխին ոց, առաջնոց) ԲԳԵ. վարդապետին

15) Դ. չ. սուրբ

16) ԳԵ. վարդապետի Դ. մուէս 18) Ա. չ. աստուած

19—20) Բ. չ. յաւուր ամէն Դ. ողորմեսցի եւ ինձ գ՟րչս (ներմուծութիւն)

Բայց դու, ով սիրելի սրբոց և ցանկալի հրեշտակաց և մարդկան, որ դասաւորեցար և հանգեար յիննեակ դասս հրեղինաց և լուսեղինաց և ի գունդս մարգարէից և ի պարս առաքելոցն և յերամս վարդապետացն և ի ջոկս հայրապետացն և ի գումարս ճգնաւորացն և ի կաճառս աստեղափայլ մարտիրոսացն և առեր զինն երանութիւնն յաւիտենաւրհնեալ բերանոյն Քրիստոսի. լեր մեզ միջնորդ հաշտութեան աւգնականութեամբ ամենայն սրբոց. զի փրկեսցէ զմեզ յանաւրինաց և ի մեղաց և ի դիւաց և ազատեսցէ զմեզ ի դժոխոց բարեխաւսութեամբ ամենայն սրբոց. ամէն

Բ.

№ 851—921

367բ *Փառք ամենաս՟բ երրդ՟ին և մի՟ածութ՟են հաւր անծնի և անսկզբնականի. Եւ ի փառս ծնեցելոյն ի նմանէ անեղապէս որդոյն միածնի. եւ ի զովեստ բղխեցելոյ եւոցի և արտաքս առաքելոյն ի հօրէ անճառաբար հոգոյն ճշմարտի յաւ՟տնս ամէն.*

Արդ գրեցաւ՟ածային այս մատեան ի յաւարտումն կտ՟րմն նւթն և տասներրեակ յոբելինին եւ յաւելեալ ութերրդ ամ ի յաբեթական տումարի, որ է ՊԾԸ. Եւ արդ՝ փոքր մի համառաւտեցից զսկիզբն գրոցս, թէ ուր գրեցաւ և զնարդ. Վ՟ս զի գնացաք մեք ի ծառայութ՟ի և յաշակերտութ՟ի մեծ և յաղթող և քաջ ախոյանին (sic) *հաւատոյ ս՟բ բաբունապետին Գրիգորի անձինք ԺԲ և ոչ հանդիպեցաւ մեզ ը՟ս կամաց մեր, վ՟ս ոչ դիպելոյ ժամանակին, և ոմանք ի մեծագոյն եղբարց իմոց անդստացան զս՟բ գիրս զայս†. Եւ արդ անտ եղև սկիզբն գրոցս և գրեցաւ Գ հատորն ի վանք Սոսթէի. Եւ անտի քաքայեալ* (sic) *ցրուեցաք եւ եկեալ յերկիրս Բաջբերունոյ, որ կոչի Արճէշ,*

---

† Հարցմունք Տաթեւացւոյ

2) ԲԵ. ի յիննեակ

3) Ա. հրեշտակաց փ. հրեղինաց եւ լուսեղինաց ԲԵ. ի գունդ ԲԳԵ. մարգարէից

4) Դ. առաքելոց ԱԲ. երամս ԴԵ. վարդապետաց Դ. հայրապետաց

5) Դ. ճգնաւորաց ԲԴ. մարտիրոսաց

6) ԱԲ. օրհնեալ փ. յաւիտենօրհնեալ

7) Բ. հաշտութեամբ

8) Ա. յամենայն

9) Ա. չ. եւ ազատ.. Ե. եւ ազատէ

ի վանքս Սուքար, որ կոչի Խառաբաստ։ Եւ սա գրեցաւ Ի հաստր գրոցս ՟ր հովանեաւ ս՟բ Ա՟ծածնիս և ս՟բ չիրմի բազմեբախտ հօրս մերո (sic) և մեծ հաւատորին Սարգսի։ Եւ յաղդմանէ հոգւոյն սրբոյ. վ՟ս խիք ինչ պճ՟ոի եկն մեծ վկ՟տն և եկ՟րդ լուսաւորիչն յերկիրս Բաջբերունի. ի ս՟բ վանս Մեծոփայ, և վ՟ս աղաչանաց մերոց, զի ժղ՟վեցան առ նա ամենեքեան քահ՟յք և տանուտէրք և լալով և աղաչելով արգելեցին. և առ՟ց դաս գմեծ ն՟տկն Ցոր և զիրատն գրչութե՟ և զաստուածարանն աւետարանն Ցն՟ւ. և ար՟ր այլ ևս լուս՟ւր բացայայտու՟ի սոցա։ Եւ են ժ՟գվլ առ ոտս սորա անձինք ձե աբեղայ և Ը վ՟գտ և այլ միաբնեցունք. և արտմու՟ին մեր զոր յ՟աջուստ ունէաք յուրախութ՟ի եղև և զոր յայնժամ ցրուեցաք. այժմ ժ՟գվեցաք և այլ ևս աւելի։ Եւ սա եղև կտ՟րումն, ընդ հովան՟ւ երկնահանգէտ և նորաշէն. մեծարգոյ ուխտիս Մեծոփայ ս՟բ Ա՟ծածնիս և ս՟բ Ցակոբիս և ս՟բ վ՟դտի գերեզմանացս։ ԵՒս սա մեծ վարժապետի, քաջ հանտորի և անյաղթ փիլիսոփայի. արթուն անուն Գրիգ՟րի. աբարողի այսմ սոփերի արդասաւորի, որ իբր զարեգակն պայծառ փայլէ ի մէջ Հայաստանեայց եկեղեցոյ և լուսաւորէ իմաստու՟բ և գիտու՟բ առ հ՟արկ զամենեսն, զմերձաւորս և զհեռաւորս. եւ կարկէ գրեանս երկարնակ հերձուածողացն։ Զոր և տացէ զսա տ՟ր ա՟ծ եկեղեցոյ իւրում երկայն աւուրբք մինչ ի խորին ծերութ՟ի. ամէն։

368ա Եւ ի խան|ութ՟ե պարոն Ռուզֆին, ձեռամբ անարհեստ և անիմաստ սխալագիր գրչի, ամենավերջ և նուաստ ոգի անձին Ս՟րգսի. ը՟ս յօժարութ՟ե կամաց և ոչ ը՟ս զծ՟ոց, հոմանուն անուամբ և ոչ փաղանուն գրոց աշ՟կերտի, զոր ես ինձէն ստաց(ա) զսա դատախազ՝ տարտամ առողս տաղանդին, ի յիշատակ բարի իմում անձին հիքականի. զի եմ լցեալ բազմազան մեղօք եւ որոց զթացին ի կեանս մեր։ Այլ և հօրն իմ Մարտիրոսի և հօրեղբօրն իմ Կիրակոսի և մօր իմ Թամթայի և հօգևոր մօր իմոյ Զմրուխի։ Նաև քեռոյն իմոյ Բախշայիշի. որ յայսմ ամի փոխեցաւ ի Ք՟ս և հօրաքեռց իմ Խաթունի և Զուխարի և մօրքվեր իմոյ Մարթայի եւ հօր քվերորդոյ իմոյ Ցովանիսի և ա՟մ արեան մերձաւորի իմոյ, ամէն։ Նաև հաւ՟տրիմ և երկիւղած ա՟յ պարոն Գորգի և ամուսնոյ իւրոյ Խաթունի, որ սակաւ աւուրս հանգաք առ ն՟ա։ Նա և արժանեացն ա՟հութ՟ե ՟ածա՟չնհ և երախտաւոր վարժապետացն մերոց Սարգսի և Վարդանի։ Այլ և զիս զախմարս և զյետինս, որ ոչ եմ ի կարգի եղբարց իմոց, այլ անհամեմատ ն՟ց և համեմատեմ ը՟ստս, այլ թէ՟պ ոչ եմ ի կարգի

ն՟ց, այլ յիշեմ զիս ՟ը ն՟ս Որ են աւագ և էրէց ա՟մ իրօք. աստուծնասի՟րլ անձանցս՝ Թումայի, Մկ՟րչի և Ղազարի և Մելքիսեթի և երկու Մկ՟րչի և միւս Թումայի։

Արդ հայցեմք ի ճաշակողացդ յայսմ սեղանոյ յոգնաւրէն և ախորժաւած հանդիպելոյ և աղաչանս բազմապիսս մատուցանեմ յիշատակել զմեզ և զմերոյ ծանուցեալքդ հան՟դձ ծնօղօք մերովք և հարազատօք ի մաքթանս ուղիղս և ի պատկանաւոր խնդրուածս և սեան սիրով ի միտս բարիս, որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ օրն՟կելով. Ներումն և թողութ՟ի խնդրեցէք ք՟զմ յանցանաց մերոց. աղաչեմ զձեզ, զի սաէք ա՟ծ ողորմի այն մեղաւոր Սարգսին։ Եւ սխալանացն և անարուեստ գրոյս մի մեղադրէք. զի կար մեր այս էր։ Մանաւանդ յիշել աղաչեմ զվերոյ աս՟ցլ և զսիրելի եղբայրս իմ զՂազար զողջամիտ և զուշիմ աշակեր՟տլ բանին կենաց, որ գեղեցիկ կազմեաց զգիրքս զայս։

259ա Զտարտամս ի բա՟րց գ՟ծոց և զվարանեալս ի յամէն կողմանց զմեղուց՟լ զծողս զՍարգիս Թափառեալկանս, ով սուրբ եղբարք. յիշեցէք ի զենել զառն և ի յ՟օհել բաժակն։ Եւ զծնօղսն մեր զհանգ՟ուցլ՟սն ի ք՟ս Այլ և զհայրն զՄր՟տիրս, և զհօրեղբայրն իմ զԿիրակոս, որ պատուհասամահ եղև, և զմայրն իմ զԹամթա. ՟ը նոսին և զհօգևոր մայ(ր)ն իմ Զըմրութ, որ յայսմ ամի արեգի ժ՟ն փոխեցաւ ի ք՟ս։ Եւ զայլ արեան մերձաւորսն իմ առ հասարակ յիշեցէք ի ք՟ս և ինքն ք՟ս ա՟ծ, որ յիշօղն է բարեաց, յիշօղացդ և յիշեցելոցս ողորմեսցի յիւր միւս անգամ գալուստն ամէն։

Տես և 72ա, 130բ. նման բովանդակութեամբ յիշատակարաններ։

Գ.

№ 2103 (2065)

388բ Փառք սկզբան և անսկզբանն ընդ սկզբանն և սկզբնաւորին սկզբանց անքնին, գերարուն և համագոյ տ՟րութե՟ն, անորոշ բաժանմանն և միոյ ա՟ծու՟են, հաւր անսկիզբն և անծին անձնաւորութե՟ն և որդւոյ ծնընդեանն անսկզբան, անեղա՟պ և անժ՟մկ ինքնաբաւ իշխանութ՟են. Եւ Հոգւոյն ելող՟ւն ի հօրէ անճառաբ՟՟ր բղխման յ՟տնս յ՟անից։ Ամէն։

Արդ ի յամի ծննդեան փրկչին մերոյ ՟յի ՟քի հազարեր՟դի չորսհարիւրե՟րդի եւ երեքտ՟սն Թիւ յաւելեալ ՟ը ՟նմին Եւ

ի Թ՛վին հայկազեան տոհմիս ռամարի բաս հոլովման ամաց ՊՃԹ։ Գրեցաւ գիրք քրզ՛նս ա՛ռջին հատորի, հաւաքեալ ձեռամբ սուրբ հարն մերոյ Ներկր՛գ լուս՛էրչի. մեծ վարժապետի, քաջ հռետորի և անյաղթ փիլիսոփայի. արթուն անուն գերագոյնի. սուրբ րաբունապետի Գրիգորի աշկր՛տի Յովհաննու Որոտնեցւոյ, որ էր աշխարհաւ Վաչքեր՛ենի, ի կարգէ ա՛ծարան վր՛դպաց մերոց երանելոյն Գրիգ՛րի ա՛ծարանի, Կիւրղի և Աթանասի, միայն՛ւի դաւն՛ղաց. զբանն ա՛ծ միաց՛լ ի մր՛մնի Զեռամբ անարհեստ և անիմաստ. մեղսամած, մառնագեղե սխալագիր գրչաց Թովմայի պիտակնուն վ՛դտի. եւ արբանէր կրաւն՛րի Յվ՛նեսի եւ ամէնաւրհնեալ ա՛ծաւէր մանկանն Ցախրայ դպրի ի յիշտ՛կ բարի իմոյ անձին հեքականի Թովմայի եւ ի յօգուտս խն՛հ և հեզ դրոց աշակր՛տղ անձանց, եւ որոց գթացին ի կեանս մեր։ Մն՛ւդ հ՛գր հաւր իմոյ և ուսուցչի Մատթէոս կրաւն՛րի ր՛դմաչր՛չր և աշխ՛տողի ի վ՛ր իմ անարժանի. որ պ՛տրաստեաց զնիւթս քարտիսի։ Եւ եղբաւր իմոյ Յովհաննէս ք՛հնի. որ ր՛դմ աշխատ՛ր. երթեեկ՛ք եղեւ զթուղթս այսմ ա՛ծային սափրի և քրտնաջան աշխատ՛ր կոկեաց զսա։ Եւ հաւր եղբարց իմոց Մկրտիչ ք՛հնի և Մկրտիչ միայնակեցի. այլ և յիշ՛տկ անջինջ եղիցի առ սուրբ հարցն մերոց երախտաւորաց։ Մանւ՛նդ եռամեծին Գրիգ՛րի. ար՛րզի այսմ սափրի. որ ի սոյն և ի սմին ժ՛մկի փայլէր ջահն լուսոյ և պրտուեալն մեծապ՛ծա. ի նմին և ի մուքն գիշ՛րիս. եւ կ՛մ Թե երբ ձիս ի մէջ ողկուզաց ի գաւառին սիւնեաց։ Ուստի և համբաւ սորա տարածե՛լ առ ամենեքումք ընթանայինն ամ՛քն և գային և լուսաւորէին հ՛գվ և մտաւք ի քղ՛ցրաքան վղ՛պւե՛ց սորա։ Զի առ՛լանման բղխէր զն՛հս հ՛գյն ս՛յ։ Եւ նա Թեք՛լ չ՛ժէր զեկղու ն՛ր, առ ի վ՛դպել զբանն ճշ՛մտ՛ն։ Ընդ որս և ես տկ՛ր հգ՛վ և ցականնե՛ա զնացաք ի լուր ն՛ր հ՛գձ Բժ եղբարբք. և կացաք առ ոտս նմա (sic) ամս Բ խոնարհութ՛բ և սիրով նորին։ Եւ յեր՛գ ամին չ՛րժեալ ի հոգ՛ոյն պղդմանէ. եկ՛լ ր՛նկեց՛ւ յերկիրս Վաչքեբունեաց, ի ս՛ր ուխտս Մեծոփայ։

Եւ ժ՛ղվեաց ր՛զմ վ՛դպս և կրօն՛ւրս աւելի ՟Ք զուԹսուն ոգի։ Եւ զամ մի լման զասիւ վղ՛պւ՛Թե զամենեան լուսաւորեաց. երիս գիրս բացայտեաց՝ գհամբերութ՛ի քաջ նահատ՛կին Յոբայ, եւ զգիրս գրչ՛ւն Աարոնակիսի և մեծին Գէորգեայ եւ զ՛սր Աւ՛տրնն Յովհ՛ու եւ եհաս մինչ ի յայն տեղի, որ ասէ. Յո՛չագոյն ՟Ք զտօն զատկին. և եկ՛լ սիր՛լի 389ա աշկ՛տքն՛ր զաղացան զնա ի գիշ՛րի։ Եւ մեք եկեալ զնա||ցաք զկնի ն՛ր, հ՛գձ վշ՛տաւք և եղ՛սաւք և գրոց աշ՛կտաւք և

հասար նմա յերկիրն Արարատեան. յողով, ողբով, արտասուօք, և աղիողորմ կսկծանօք։ Եւ ոչ կ՟րցաք դա՟ւցնել զնա։ Եւ անդ եա մեզ հ՟րմն վ՟դատս՟ն։ Եւ մինչ դեռ յառաջ՟՟ատի պարէաք և հո՟գվ և մ՟րմնով ուրախ էաք. խոկոյն հասմրաւ մահու Նորա խռովեցոյց զմեզ. զի յետ բաժանելոյն մեր ի նմանէ, ԼԶ օր միայն եկաց ի մ՟րմնի. այսինքն վերջին աւրհասն եհաս նմա՝ որ որջաց՟լ է ի սկզբանէ ի բնութի՟ս մեր։ Աւաղ մեծի տարակուսանացս և յանկարծահաս թշուառութե՟ցս. զի մի՟և ցայսօր մ՟մկի յայտնի գիտէաք, թէ ող՟րմած է ա՟ծ տառապ՟լ ազգիս հայկազնի. բայց այժմ եղե՟ցւ. թե բ՟րկացեալ է ա՟ծ ազգիս հայոց. զի զնա ունէաք հ՟յր և մխի՟թար թ՟գր ա՟ծապարգև և զնա ե՟րձ ի մեզանէ։ Որոյ յիշա՟կն ան՟եր եղիցի ի վ՟ր երկրի և աղաւթքն՟ր ի վ՟ր ա՟մ աշխարհի։ Եւ մեք մնացաք անգ՟լխ անձն և մ՟մին առանց հ՟գյ. զի ստանանեց՟լ, քաղքայեալ ցրուեցան զրոց աշկ՟եալ մանկունք, ոչ ունելով տեղիք ապաստանի և հ՟յր հանգստեան, բ՟ց միայն զ՟քս, զլոյսն ամենեց՟՟ւն։

Դ՟ձ աղաչեմ զա՟մսն սիրովն ք՟ի. որք հ՟ղպկք այսմ հոգիարուղիս պատգամացս. յիշել զիմս ազկազկութի՟ս ի տ՟ր սրտի մտաւք ընդ ինև և զաշխատօղսն ի սմա։ Նաև զհանգուց՟լ բարեծնաւղսն մեր, զերախտաւոր հարքն մեր ի ք՟ս յ՟ս. Զարգիս վ՟դ՟պ. զվ՟րդան մ՟դպ և զՅո՟վհնէս մ՟դպ. զհանգուցեալսն ի ք՟ս. Այլ և զմրմնաւոր ծնօղսն մեր, զվաղ ննջեցե՟լսն ի ք՟ս զՍաւփն՟ոս և զՇամշա, մ՟թեմ հօղեկից արանցդ խնդրել ի ք՟է թող՟ւ մեղաց սոցա։ Նաև զհարզ՟ազ իմ զՅօհն՟էս ք՟՟յ, զՅովաննէս. զԱռխատակէս. զԳօրգի, զԱմիր մ՟լք. զՍոլթանշա, և զքեռն իմ* . . ., որք օգնակ՟նկն եղեն ի նիւթ սորա՝ ա՟ղչեմ յիշել ի տ՟ր. առ ի պ՟հել զոսա ը՟ս կ՟մց իւրոց և թող՟ի մեղ՟ց զ՟տնել ի ք՟է աստ և ի հանդ՟ձեալն։

Արդ գրեց՟ւ սա յերկիրս Բաջբերունեաց. ի ս՟ր ուխտս Մեծոփայ, ի հ՟չկարեաւ կայարանս սրբոց վ՟դպաց և ճգնաւորացն առաջնոց, ի դրունս Տիրամօր Ա՟ծածնի և ս՟ր Յկ՟բայ հայրպ՟տի. ի դ՟ռն և յան՟րրի ժ՟մկիս. յորմէ սասանկա՟ցլ է սուրն խմայէչացոց ի վ՟ր մեր հլծն՟օք. ը՟ս յա՟ջատես տեսլեան սրբոյն Ներ՟կայ։ Որ և տատանեալ ծփիմք ամենահերհաւկ արկածիւք ի ներքուստ և արտաքուստ, որ ափ՟ւի զ՟ծէր տե՟սկնի և միջումն զծ՟ոյսւ ի ձեռնաս՟՟թենէ հգ՟յն ա՟յ գրեցի և գրել եասւ մեծաւ տաժանմամբ և եռափափագ ըղձմամբ, զտենչալիս ոգւոյ իմոյ և յորոնց զցերան՟րչ իմա՟տսի և զա-

* Բաց Թողած անունը

գէչած լուսաւոր վրդտի մեծ հաւատրին Գրգրի հօր մերոյ, ամենավերջ վիժեալս ի ծննդոց նրին։ Եւ ընկալայ զսա սրբ-տալիր ուրխր. իբրև զտախտկմն Նախամգէին մեծի։ Եւ հայցեմ յամէ ներումն գ՛անել սինացս, որ ասա զատնի, որք օրինակաւ և որք պատահմամբ հպելով։

Զի թէ յօգուտ ումեք լիցի, յնհակայւի հգյն յնհաց եղիցի. եւ կաթ ազատթից ձերոց ցաւղեացի ի տայն իմ գրդ-մանի եւ սր հօր մերոյ և ճգնաւորի Յովաննէս վրդտի. որ աշսերգեր և աղօթիւք լնոյր գպիտւի մեր. եւ Մխթր վրդտի. եւ Յովաննէս գրագրի դրոց աշկտի, հպր հրգտի եղ-բօր մերոյ և հրզտի իւրոյ* Վ.դճ աբեղ։ Նա և Դզր կրօնւրի և սիրլի եղբօր. Յոհնխսի և այլոց կրօնրացս, բազմւի եղբարցս
289բ ի քս։ Եւ եղկելի մատանցս այս վ՛ատկ մեղքիմ | և խոհեմ բնն՛ղացդ ի վայելս մեծ և (օ)գտւի եղիցի։ Զի մի լիցիք բդմես տաւղ և սեւթն ոչ տուօղ։ Որով ահել փարեացի ամենար երրդւին անբաժանելի ի ներկայս և յապառնին և յանապառ յւտին. ամէն։

Այլ և զվդտն Դալուստ, զսիրելի աչկտ սր հօրն մերոյ մեծին Գրգրի. որ պճռ եղև մեզ բզմ բրւն և զօրն՛կն յն՛հեալ մեզ յերկրէ հեռաստ՛նէ, աղչեմ սիրովն յի յիշել զնա մաքուր աղօթիւք ի քրին քս. զի միոյն բ՛րւն բիւ-րապ՛տկ հատուցէ նմ քս որդին այ և ամ մերձաւորաւք իւրովք. ամէն։

Այլ և զվերոյ ասցլ րբունապ՛տն Գրիգորիոս, որ եղև պճռ բզմ բրւն. զի ժողովեաց բզմ վդսք և քհք, տա-ծելով զամենն՛ան ըստ հգւոյ և ըստ մրմյ. և թրգմանեաց գիրս ոգէշնս և լուսաւորիչս։ Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ եղև իբրև զհւարիմ լրաեան Յեսու Նաւեայ, մտանելով յերկիրն պգեաց, այսինքն արձակեաց զմեզ ի բանադրւթենէ անիծից սուտ և ապստամբ կթկոսն Աղթամարայ (և եբեր ազգիս հայոց զփրկանն համբաւն)** և առջնրդեաց արժնւրացն մտնլ ի միաբնւի և ի հնզզութի գերագրակ՛ն և սր աթոռոյն Գրգր՛ի լուսա-ւորչին մերոյ, որ է դուռն և մուտ երկնից արքայեն, յայտ-նեւք հգյն ի տեսլեան գիշրոյ, որ է գրլ յերկդ թուղթն աղթմր***....նդ զտանես և զեղկլիս յիշեսցես. ամէն եղիցի։

Այլ և զաշ՛կտակից հրքն մեր և եղբրք, զՄգէ վդտ, զՅկր վդտ, զՅձես վդտ, զխւս Յձէս վդտ, զկրպտ վդտ.

---

* Ընդգծուածը լուսանցքում, բայց նոյն գրով։

** Ջնջուած փակագծերի միջինը։

*** Մի քանի տառ ցեցակեր։

զՄկ՟րտչ Ն՟նպետենց. զՄկրտիչ Օրբէլենց. զՄկրտ՟չ Հողձեցի. զՆ՟գր Մանդասենց, զԹովմա, զՆ՟գր Աղթ՟մրցի և զՄելքիսէդեկ Բերկրցի և զՍարգիս աղաչեմ յիշել ի ա՟ծ սրտի մտաւք: Նա և զ՟Ցկր գպիր. և զՅովաննէս կրօնաւոր, որ բ՟զմ աշխատ՟ւք և չ՟չրնաւք օ՟գնեցն եղեն ինձ ի գրելս. տացէ ն՟ց ք՟ս ա՟ծ վարձս ող՟րմ՟ն. և պ՟հեսցէ ի կ՟մս իւր. ամէն եղիցի.

353ա Ե՟ս ա՟ծ բարեխօսու՟թ սրբոց աղ՟լոց, որ այսօր աւն ունին առ քեզ. զի դձ՟լ գաս, մի՟թրցես զն՟ու Մխիթարեայ ք՟ս ա՟ծ զՆորաբրէկ մահդասու ն՟գին ի դասս ս՟ր ա՟քլոցդ, որ այսօր մեզ լօ ծիրան և խնձոր եբեր. և զիս զանպիտա՟ն զՅ՟կր գպիրս †

Դ.

Երուս. Ս. Յակ. մատ. № 149.

Այլ և ես վերջինս և մեղապարտս ի ծնունդս եկեղեցւոյ, տրուպս ի բանասիրաց և անարժանս ի կարգաւորաց, սուտ անուն վարդապետս Թովմայ, յորժամ անկեալ արտասուալից դիմօք հոգս և մոխիրս սուրբ գարշապարաց ձերոց աղերսեմ ի խորոց սրտէ մանաւանդ ա՟ծարան վարդապետաց ուղղափառութեան և դրոց աշակերտեալ մնձանցդ մաքրութեան և քրիստոսաձիր մանկանցդ նորոյս սիօնի քահանայիցդ լրման, որք հանդիպիք նորընծայ ա՟ծաքարոզ սուրբ աւետարանիս Ղուկասու մեկնութեան, ընթերցմամբ, դասիւ կամ օրինակելով և կամ սակս մասին ամին պատահէք տեսութեամբ, յիշեսջիք և զիմս աշխատութիւն, որ ի վերջին ժամանակի գծիրս դայս գտի եւ եառ ի ձեռս վարժապետաց և բարունապետացդ հայկազեանս սեռի, զաս առել սովաւ և զաշակերտեալսն ի հոգի և ի մարմին մխիթարել: Եւ թողութիւն հայցել ի տեառնէ բազմագթի և բազմառատ յանցանաց մերոց: Մանաւանդ հոգևոր և մարմնաւոր ծնօղաց մերոց. կենդանեաց և հանգուցելոց: Մաթէոս կրօնաւորին և ծնողաց նորին եւ հոգևոր և մարմնաւոր հարազատաց մերոց և ամենայն երախտաւորաց և արեան մերձաւորաց: Եւս առաւել յիշատակ եղիցի սա վարժապետայն մերոց և հոգևոր հարցն և ուսուցչացն Գրիգորի մեծի հռետորին և Սարգսի վարդապետին և Վարդանայ վարդապետին և Յովհաննէս վարդապետին, և ամենայն վարդապետաց ուղղափառաց, որ և ձեզ յիշողաց և մեզ յուսողացս առհասարակ ողորմեսցի բարերար և բազումողորմ մարդասէրն Աստուած և տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, ամէն:

---

† 253ա. Գրչի յիշատակարանն է:

Աղաչեմ զերջանիկ գաղափարօղդ, որք օրինակէք զգիրս զայս, զսակաւ յիշատակս այսոցիկ գրեսջիք, զի գիտասցեն վերջինքն, թէ յումմէ գտեալ եղև։ Զի և դուք գրեսջիք ի գիր յաւիտենական կենացն դպրութեան, ամէն։ Եւ պարտ է գիտել, թէ զկարգ գտեալ եղև մեկնութիւն աւետարանիս։ Հարկեցին զմեզ եղբարքն զմեկնիչն տէր Իգնատիոսի դաս առնել։ Եւ մեք սկսաք ըստ տկարիմաց մտաց մերոց բան բան լուծանել. և տեսաք, զի ոչ էր առեալ զբնագիրն ի նմա՝ ըստ կարգի մեկնութ(եա)ն բանին մօք ի բանի. տրտնջէաք որպէս տկարութիւն մեր։ Եւ ի նոյն աւուրսն եկն եհաս տօն ծն(ն)դեան Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։ Ելեալ գնացաք ի գեօղ մի կոչեցեալ Ասպիսակն։ Մտաք յեկեղեցին և գտաք ի խորանին ձգեալ անպիտան ի մէջ մոխրակուտին։ Առեալ տեսաք և գոհացաք զԱստուծոյ, զի վասն աստուածատուր պարգևացն և ձրի շնորհացն զհասարակաց զշահն և զօգուտն ոչ արգելէ ողորմած և մարդասէրն Աստուած ի յանարժան վարդապետացս։ Եւ վասն դառն և չար ժամանակիս թշուառութեան 8 ամ ի մէջ անցաւ. և ոչ կարացաք գրել։ Իսկ յորժամ բարերարն Աստուած սակաւ ինչ անդորրութիւն ետ, ի 876 թվականիս, կամօքն ա՟յ սակաւ ինչ ես գրեցի և զբոլորն գրել ետու հոգևոր որդոյ իմոյ Թովմայ գրագրի և Յովաննէս գրոց աշակերտի։ Զոր և խնդրեմք ի Քրիստոսէ պահել զսոսա անփորձ և անսասան կենօք մինչ ի խորին ծերութիւն։ Եւ թողութիւն մեղացն արասցէ Քրիստոս Աստուած ծնօղաց նոցին և ամենայն արեան մերձաւորացն ի միասին։ Բայց օրինակն անկեալ էր մինչև «յամսեանն վեցերորդի». զնախերգան Իգնատիոսին եդի. և զցանգ խորանացն նոր եդի, զի դիւրագիւտ և առ ձեռն պատրաստ ուսումնասիրացն եղիցի։

Այլ սղալանացն անմեղադիր լինել աղաչեմ, զի էր ինչ որ ջնջեալ էր և էր ինչ որ գրիչն սխալեալ էր, զի 230 ամաց էր։ Եւ յոյժ աշխատութեամբ ի յաւարտ ածաք։ Իսկ դու, սուրբ եղբայր, զսխալն ուղղեա, զի և դու մասն բարեաց ի տեառնէ ընկալցիս և վիճակի սրբոցն ի լոյս արժանի լինիցիս հանդերձ ծնօղ(օ)ք և ամենայն արեան մերձաւորօք. ամէն եղիցի։

Այլ և զհոգևոր և զմարմնաւոր հարազատքն մեր զՄկրտիչ վարդապետն և տէր Յովհաննէս քահանայն և զ՟պրն Գորգի մեյրքն և զՅովհաննէս և զԱրիստակէս և զԱմիր մելքն և զՍօլթանշա և զհայրն իմ զՍտեփաննոս և զմայրն իմ, զհանգուցեալքն ի քրիստոս, աղաչեմ յիշել ի տէր, և միով բանիւ ասել. Քրիստոս Աստուած, արձակեսցես զնոսա ի մեղաց կապանաց և ի բանադրութեան մեղանչական բնութեանց և ի

յանիծից դատապարտութեանց։ Եւ Քրիստոս Աստուած ըղձեզ արձակէ յամենայն հոգեկան և մարմնական մեղաց. ամէն։

Վասն զի ս՟ք (ձեռ. ոք) հանդուցանեն զմեզ ի վշտաց անօրինաց և ի դառնաբարոյից անհնազանդ և անսէր հոգևոր կրօնաւորական եղբարց։

Գրեցաւ աստուածային կտակս ի սուրբ ուխտս Աստուածածնի, որ այժմ Մեծոփայ վանք անուանի, ի գաւառս Բաջբերունեաց։ Եւ օրինակն առաջին գրեալ էր ի սուրբ ուխտն Եղեվարդու, ի դուռն սրբոյ եկեղեցւոյն Թէոդորոսի, որ էր գրեալ յառաջին օրինակէն ձեռամբ աշակերտաց սուրբ վարդապետին Սարգսի. Դաւթի և Ներսեսի, յոյժ սխալ։ Քրիստոս աստուած ողորմի հոգոյ նոցին. ամէն։

Ե.

№ 1403/1380

23ա Կարմրագրով.

Գիրքս այս Մեծոփայ ս՟բ ուխտին է եւ Թումա րաբունապետին է յիշատակ. յիշեցէք ի բարին ք՟ս ամէն։

23ա Սև թանաքով. «Երկնատաք և հրահոսան ա՟ծապարգև իշխանութ՟բ ի գահոյս պետութ՟ն բազմեալ և հոգիանիրկ պայծառութ՟բ հովուական հնչմամբ հանգուցիչ բանաւոր հաւտի մեծ հովուապետին ք՟ի, չնորհընգալ և անուանակիր մեծին Բարսղի և Ցօհանու Ոսկիբարանին մեծ րաբունապետ մեր Թումայ։ Ի բազմավրդով ծովասարաս կոհակաց մեղապարտ ալեաց աշխարհիս ղեկավար («ղեկավարեալ» գրուած, բայց ընդգծուածի վերայ հետեւեալ բառը) նաւաստի հաւատացելոց ի ք՟ս. գլուխ արհիական և պետ պանծալի, կրկնակի և եռակի փարթամու՟թբ ուռճալրացեալ ա՟ծային գան.... (կիսատ մնացած)։

68ա Արդ՟ յերեսս անկեալ պաղատիմ ք՟ի մանկանցդ և դրոց աշկ՟տեալ ան՟ձանցդ՝ զոգեղու՟թբ ախտի պարուրեալս ի կերպարանէ վեհին՝ ղպի՟տկ անուն վղ՟պս Թ՟վմա յ՟ածարնակ ուխտէ Ա՟ծածնէ, որ այժմ Մեծոփայ վանք վերաձայնի. մաղթեմ պատահողացդ ամեն յիշել բարեմիտ կամաւք և մեղաց թողու՟թն խնդրել ի ա՟է։ Եւ տարագիծ գրչիս հ՟գր որդւոյ իմոյ Ս՟փսիս. եւ ՟ա եղախո՟րցս մերոց։ Եւ դուք ի վերջին եկեղոցն զնոյն ընկալջիք զթող՟ի ս՟ղյ. ամէն*.

115ա Զնուաստ վ՟դպս Թ՟վմա և Մկ՟չ հ՟գը հր՟գաք յիշեցէք ի ք՟ս և զծնո՟ղն մեր և ա՟ծ ո՟ղրմի ամ՟ցէք։ Եւ ա՟ծ ձեզ ողորմեսցի առատ եւ ի հ՟գձեալն ամէն։

150ա Զատրատմեալս հ՟գվ և զկ՟պս ի տոռւնս մեղաց եւ զկոտնեալս ի չարս բանսար՟կց, զոսկ անուամբս ի կ՟րգս վ՟պ՟ոց. Աղաչեմ զդասս ճ՟շտ ք՟րդչաց և զերջանիկ զունդ աշկ՟տելոց բանին կենաց յիշել զմեզ, և ա՟ծ զձեզ յիշէ։ Այլ և Զ՟ատ փ՟ս գծաւղիկս յիշեցէք ի ք՟ս, որ քան զմաղմանի աշակերտ դէպ յետ կուղնամ

174ա Զմիրաւորե՟լս նեղքին մ՟զոմն և խոլխայթեալս մեղաց չարաւոմն և աառղջ արտաքին մ՟զոմն. եւ արի և միր յ՟ա գ՟ծ սորին. ծոյլ և հեղգ հ՟գրին, աղաւթից սրբու՟թ՟ե, սիրոյ և ո՟ղմ՟ե և այլ ՟ա բարի գ՟ծոց։ Աղաչեմ զընթերցօղքդ ս՟ր մատենիս և զ՟ածարան վ՟դաղ, որ նստիս ի հանգիստական տանիս, յիշել զմեզ ի ս՟ր աղաւթքդ ձեր, զոսկ անուն վ՟դպս Թ՟վմա և զՄկ՟չ։ Եւ ա՟ծ ողորմի ասել մեզ. որ ը՟ս իմում կարի կամ յաչխատու՟թ՟ե ս՟ր գրոցս, զի յետ մեր եկանելոյ յաշխարհէս յիշ՟ատկ մնասցէ ի ձեռն մանկանց եկ՟ղեցւոյ։ Զի կոբուսեալ էր գիրս այս, և ի.գուրս անկեալ ի դատաւոնէ ս՟ր վ՟րժապ՟ացն մերոց մեծին Գր՟գրի Տաթեւացւոյ եւ սրբոցն Սր՟գսի և Վ՟գնայ նորին ա՟շկերտի։ Եւ մեզ վերջնոցս տուրք և ողմ՟ե պ՟գեւցաւ յառատաձիր պ՟գեւացն ա՟յ*։

194բ Աղաչեմք զնազելի եղ՟բքդ և զ՟ածարան վ՟դաք եկ՟ղեցոյդ հայաստանե՟այց, յիշեցէք ի ք՟ս զմեղ՟ուցեալ վ՟դաս Թ՟վմա և զհ՟գը որդիքս մեր. և զհայր զՄկ՟չ վ՟դտ ս՟ր ուխտիս Մեծոփայ և զՄ՟կչ վ՟դպ հրաշալի ուխտին Տէր Յուսկան, զսիրելի մեր։ Եւ զաշկ՟տլ եղ՟բքս զՍ՟փս վ՟դտ, Զատում վ՟դտ, զՋաք՟րէ վ՟դտ. Զներսէս, զՍ՟փս, որ կան յաչխ՟տու՟թ՟ի ա՟ծաշունչ տառից եւ յորդորեն զմեզ եկանել ի ծուլութենէ հեղգու՟թ՟ե։ Այլ և զպտ՟ւկն որդիքն մեր զՄ՟կչ վ՟դտն Հիւսան, եւ զՂ՟զր և զՄեսրոպ և զՅոմն՟ս Բաղիշեցի, որ տարամ՟մ մահուամբ փոխե՟ցն և եկին ի դառն կեն՟ցս և Յո՟հս ք՟հ եղբայր մեր։ Եւ սուգ անմխիթար թ՟ղին մեզ, զի ի զուրն եղե աշխ՟տուի մեր վ՟ս մեղաց իմոց։ Յիշեցէք ա՟ռջի ա՟յն մերոյ յ՟ի ք՟ի և թ՟ղւի մեղ՟ց հայցելով, և ա՟ծ ձեզ առնէ թղ՟ւի. ամէն*։

212ա Զասւտ անուն վ՟դաս և զկ՟պտ ք՟հ՟յն և զորդ՟կն իւր զհն՟գդ ծ՟այն ք՟ի, որ զգիրս գրեցին, յիշեցէք ի ք՟ս և ա՟ծ զձեզ յիշէ ամէն։

226բ Աղաչեմ զձեզ, լի բերանով ա՟ծ ողորմի ասացէք Յովանէս որ՟դին և իւր ծնողացն, որ աւգնականու՟թ աշխատեցաւ ի յըղորդել գրոցս. ա՟ծ անփորձ պա՟հէ։

Եւ ք՟ս ա՟ծ ողորմի ծնողաց սորա և անփորձ պ՟հէ ի փ՟ձանացն ս՟տի, որ այս Բ ամ է, որ ծրի աշխ՟տի և պանդխտու՟թ ի դուռն ս՟բ Ա՟ծածնիս Մեծոփայ վանացս։ Եւ ընկերակից հ՟ցր եղբայր իւր զՄ՟փս դպիրն, որ միաբանու՟թ յանձն առին զգիրս և յաւարտ հանին. և զա՟հ և զերկիւղ Չաղաթին ոչինչ համարեցին, որ հասին ի Թաւրէզ. վայ և եղուկ մեզ*։

ԶՍտեփանոս սարկաւագս յիշեցէք ի ք՟ս, որ տասն ուվեց տետր գրեցի։

243ա Զ՟Թվմա պի՟տկ անուն վ՟դտս որ ան՟մնական դանձիս աոիթ և պտ՟ճռ եղէ և ի լոյս ածի. զի առ՟ջդ է սա երինաչուճ՟պհին։ Այլ և զհ՟ցր հարազատն մեր զՂազար կրաւնաւորն եւ զՆերսէս եկ՟ղցպանն եւ զՅԿ՟բ հէրպեռն ՝ւ որ աշխ՟տին ի դուռն ս՟բ եկեղեցոյս։ Ք՟ս ա՟ծ փառաց թ՟գրն անմահութ՟եց պ՟ըեւառուն տացէ ն՟ց զանտրտում ուրախու՟թ՟ին, զանծերանալի հ՟ակն և զմանկու՟թ՟ի. զան՟ցկն (զանանցական) և զանմ՟՟կն զկեանսն։ Եւ փ՟խկ անկեղծ սիրոյ ն՟ց. որ առ ա՟ծ և առ մեզ ունին, ք՟ս ա՟ծ ՟ը սի՟րկս իւր դասեսցէ զն՟ս հ՟գձ ծնողաք և ՟ա արեան մերձաւորաւք։ Ամէն։ Գ՟րցւ ՊՋԴ թ՟վկիս*։

326ա Արդ՝ աղաչեմ զմանկունս եկեղեցոյ, որք աւկտիք ի ս՟բ կտակէս Պաւղոսի, լի բերանով և փափագելի սրտիւ ա՟ծ ողորմի ասացէք տէր Մաթէոսին չինողի տանս, որ զգիրս աւարտեցաք։ Այլ և աշակերտի սորին Կարապետ հեզահոգի կրաւնաւորի, որ զանարժանքս արժանաւոր համարեցաւ եւ մինչև ցայսաւր զմեզ ուրախ և քաղցր պահեաց իւր քաղցրու՟թ՟բն։ Ք՟ս ած զ՟քս (երկու գիրք նորոգած) իւր քաղցր տեսուն արժանաւոր առնէ, ամէն։

Եւ զիս զայս տարակուսել զծ՟՟զ։

Թովմայի ձեռքով.

Այլ և զպիտ՟՟կ անուն վ՟դտս և զաշխ՟տւր եղբ՟քս մեր զԹ՟վմա ս՟բ Թ՟վմեցի և զՄերուն փիլիսոփայ և զԱռիս՟տկէս եւ զՄերուն քուերորդին մեր, որ աշխ՟տի վ՟ս ս՟բ ուխտիս, և զՄ՟չոր միայնկ՟եացն, յիշեցէք ի ք՟ս։ Եւ զգարդ՟րիչ և

* Աստղանիշներով նշանակուած պարբերութիւնների հեղինակը Թովմա Մեծոփեցին է, բայց ոչ իւր ձեռքով գրած։

զծաղիկ ան՟պատս զհնգա՟գի եղբարքս մեր վ՟զթն(!),զԳր՟գրն, զՎ՟գնն, զՅհէ՟սն, զՅկ՟բն, զՆիկոմիայն։ Եւ ած զձեզ յիշէ ի փառս և ի պ՟տս. անուան իւրոյ, ամէն։

333ա Թովմայի ձեռքով.

Ցերեսս անկեալ աղ՟չեմք զմանկունս եկղցոյ, յիշեսջիք ի բարին ք՟ս. զհ՟ցր հայրն իմ զՄթ՟ս կրօն՟ւրն եւ զմրՄա՟ւր ծնողքն զԱա՟փս և զՇամշա և զՄկ՟չ ք՟հ հօրեղբ՟ և զՄկ՟չ միայն՟կն և զեղբայրքն մեր զՅ՟հս ք՟հ և զՍօլթանշա՟ հանգու՟ցլ ի ք՟ս։ Եւ զկենդանիքն զՅո՟վէէս և զպ՟րն Գորգի մելիքն. զԱռիս՟տկէսն և զԱմիրմելիքն։ Եւ ա՟րբիչն ա՟ծ զձեզ յիշէ ամէն։

Թովմայի ձեռքով.

337բ Զպիտ՟ անուն վ՟դաս Թ՟վմա և զեղբօրորդիքն մեր զՆերսէս, զԿ՟պա, զԼրդանէս, զ՟սրն Գրի՟գր և չորեսին սկզունքն՝ Ջեւաւշա, Զապալմաճ, զՄերուն, զՍքնդար։ Այլ և զփոքունքն զՄելքիսէթ, զՄխիթար. զՍ՟փս. զՅոհն՟էս և զՅկ՟բ։ Եւ զհանգուց՟լքն ի ք՟ս։ Յիշեսջիք ի բարին ք՟ս և ա՟ծ զձեզ յիշէ սաա և ի հ՟գձն ամէն։

342ա Ցի՟ակարան ս՟բ գրոցս մեկնութ՟ն առաքելոյն Պօղոսի

Փառք քեզ անճառ ա՟ծ միացոյ՝ յառկաղէմ և զուգապատիւ, երեքանձնեայ զիմաւք ի մի բնութ՟ի և յ՟ածութիւն կատարեալ. հայր եւ որդի եւ ս՟բ հոգի յաւիտ՟նս ամէն։

Արդ ես մեղապարտս ի մանկունս կաթուղիկէ սուրբ եկեղեցւոյ եւ վերջին ծնունդս ի կարգս վ՟դպացն տաճնոյ, սուտ անուն վ՟դա Թովմա. ա՟ծային բանին խնդրաւղ եւ ճ՟շտ իմաստից հոգւոյն սրբոյ փափագաւղ։ Ի խնդիր եղեալ գերազանց ա՟ծաշունչ կտակի մեկնութ՟ն ա՟ծաբան ա՟ռքելոյն Պաւղոսի եւ ի պարգեւաց հոգւոյն սրբոյ գտի մեկնեալ եւ թարգմանեալ, համառաւտեալ և ի միասին հաւաքեալ ճ՟շմաւէր և ուղղադաւան վարժապետացն մերոց, ի կրկին ազգաց՝ Յունաց և Ասորոց՝ ք՟սածաւայ ազբերն եւ անմաւտ արեգականն Յովհաննու Ոսկեբերանի եւ երջանիկ ս՟բ հաւրն մերի ճգնաւորի և վ՟դպի Եփրեմի Խորին ասորոյ. բացայայտ և պարզ տեսութ՟բ մտաց վ՟դտաց և ի լուսաւորութ՟ի գրոց ա՟չկտաց անձանց։ Որ էր թարգմանեալ յանկեան ուրեք ի խաւարի տգիտութ՟ն. անփոյթ եղեալ յուսումնասիրաց անձանց վ՟ս դատնութ՟ն ժմկ՟աց պատահմանց եւ վասն աւերման մերոց աշխարհաց։

Եւ յաւելեալ եղի ի սմա մենողաւբէն զցանգ մեծին Նեւթաղի եւ զ՟սմ որոշմունս բաժանմանց նորա. զընթե՟րցծ. զ՟գլխ. զվկայութ՟ի. զտուն. զնախադրութ՟ի. զմասն էրնս. Եւ եսու ի ձեռս մանկանց եկեղեցեաց Հայաստանեայց. ճ՟շտախոհ մ՟դտաց և քաջամիտ աշկ՟տաց։ Զոր եւ ձեզ պարտ է մի կալ և մնալ ի ծուլութ՟ն. այլ ա՟մ կենդաղական հոգոց բարեաւ մընալ առել և ա՟ծային երանութ՟են արժանի լինել։ Վ՟ս որոյ ուսուցանէ առաւղն իմաստութ՟ն. Երանեալ է այր, որ եգիտ զիմաստութ՟ի և մահկանացու, որ ճանս զհանճար։ Եւ զ՟ձլ յաւրէնս ՟տն խորհել ի տըւէ և ի գիշերի† եւ ուսուցանել զճ՟շտ ա՟ծաբանութ՟ին և զլոյս վերին ճառագայթին և
342բ ա՟ծատեսակ և ա՟ծանման առաքինութ՟ն հետևել, | և ը՟ս կամացն ք՟ի և գրելոյ առաքելոյս ընթանալ, առնել և ուսուցանել յայսմ աշխարհի և յետ ատեացս ելանելոյ՝ ընդ ք՟ի թ՟գրել յանճառ ի փառս և յանպատում ի կեանս, ըստ խոստման առ՟լոյս Պօղ՟սի։

Վասն որոյ յերեսս անկեալ պաղատիմ, իբր անքրթիթակամբ, ողորմելի գիմաւք և կողկողագին պաղատանաւք, ա՟ծաբան վարժա՟պտացդ եւ ուսումնասէր ք՟սակիր գրոց ա՟շկտեալ անձանցդ, որք հաւաքեալ ժ՟զվիք առ սեղանս հոգեւոր և կերակրիք ի կենաց հացէս և յանմահարար բաժակէս, ընթերցմամբ դասի, աւրինակելով եւ սակս մասին ամին պատահելով, յիշեսջիք և զիս անպիտանութ՟ի առաջի անմահ գառինն յ՟ի ք՟ի զպիտակ անուն մ՟դպս Թվմա, Եւ զհոգեւոր և զմարմնաւոր ծնաւղըն մեր*, զՄաթէոս կրաւնաւորն, և զՄ՟փս և զմայրն իմ**։ Եւ զուսուցիչըն մեր և զվարժիչք, զ՟ածաբան վ՟դպքն՝ Զգրիգոր Տաթեւացի, Զյոհանէս ա՟բ ուխտիս, Զս՟գիս և զվ՟դն, Զգ՟րգր ն՟հատակն Խլաթեցի, Զյ՟կբ ճգն՟ւրն Ղրիմցի, Զգալ՟ստ Վաղանդնեցի և զ՟ա վ՟դպք այժմեան ժ՟մկիս, որ բ՟զմ երախտիս ունին ի վ(՟ր) մեր և ամ հայաստանեայց եկ՟ղցեացս։

Եւ մի լինիցիք բազմին առաւղ և սակաւին ոչ տըւաւղ։ Այս է. Ա՟ծ ողորմի առել մեզ և թողութիւն մեղաց ի տ՟է ա՟յ խնդրել մեզ և մերոցս ամենեցուն։ Եւ ք՟ս ա՟ծ, որ տատէ ի տուրս բարեաց՝ ձեզ տացէ թողութ՟ի մեղաց և արձակումն ի կապանաց։ Եւ ք՟ի ա՟յ մերոյ փառք յաւիտեանս ամէն։

† Առակ. Գ. 13 եւ Սաղմ. Ա. 2

* Մինչեւ այստեղ բաւական արտագրել է ոմն Մարտիրոս վարդապետ, Թովմայի անուան տեղ իւրը դնելով, № 1398/1375, 334ա.

** Մոր անունը բաց թողած։

Այլ և զհամշիրակ և զաշակերտակից եղբարս իմ, զպատճառս բ՟զմ բարութ՟ե, զձգնաւոր զ՟ածաբան վ՟դպս Մկ՟չ և զհայրն իւր Նահապետ և զ՟ամ արհեն մերձաւորսն, որ խրատէ հ՟գր և մարմնաւոր խրատով զմեզ և զ՟ամ՚ուխտս միաբան. յիշել աղաչեմ ի ս՟բ և ի մաքրուր յաղաւթս ձեր։ Նաև զ՟բղձալի եղբարքս և զհոգևոր որդիքս, զՍտեփ՟ոս վ՟դպ, Զատոմ վ՟դտ. Զզաքարէ վ՟դտ, եւ զպրոց աշկ՟տեալ որդիքս Զներսէս և Զստե՟փնս եւ Զներսապետ եւ Զյ՟ոհս. Զղազար կրաւնաւորն և զԱբրահամ փիլիսոփայ, Զներսէս եկղ՟ցպանն և զ՟ամ միաբան ս՟բ տաճարիս։ Եւ ք՟ս ա՟ծ զձեզ յիշէ սոս և ի հ՟գձյն ամէն ||

343ա Այլ և զհոգևոր որդեակն մեր զՅո՟հնէս ե՟պս ա՟ծարն՟կ ս՟բ ուխտիս եւ զՅակոբ կրօն՟ւրն եւ զհ՟րզտ եղբարքն իմ զՅ՟ովէս և զպ՟րոն Գորգի մելիքն, որ բ՟զմ նեղ՟ւիս կրէ յանո՟րնաց վ՟ս մեր և ս՟բ ուխտիս. եւ զԱռ՟ստկէս, եւ զԱմիրմելիք և զՅո՟հնս ք՟հ և զՍոլթանշա և զՄկ՟չ ք՟հ և զՄկ՟չ միայնակեց և զ՟ա արև՟ն մերձա՟ւրքն մեր, յիշել աղաչեմ ի ս՟բ աղաւթս ձեր և թողութ՟ի մեղաց հայցել ի տ՟է։ Եւ ք՟ս ա՟ծ ձեզ առնէ թողութ՟ի սոս և ի հղ՟ձյն ամէն։

Այլ և զամէն ա՟հլ մանկունքն զՍտ՟փնս և զՅո՟վս աշկ՟տք մեր, որ զգիրս բ՟զմ աշխատ՟ւք և ահիւ գրեցին, և զհայրն ի՟րց զԿ՟պտ ք՟հ և զՄանգա՟որ. Ք՟ս Ա՟ծ ա՟հնեցէ զսոսա և բազմած՟մկեան արասցէ ի վ՟ր երկրի։ Եւ յետ սատեացս զերանաւէտ բր՟բան լսել տացէ սոցա ամէն։

Արդ գր՟ցաւ գիրս յերկիրս Բաջբեր՟ւնց, յանպ՟տիս Ա՟ծածնի, առ դամբա՟րնի ք՟ս ընկ՟լ վ՟դպցն սրբոց Ա՟ծատրու և Միհիթ՟րայ, Մ՟վսի և այլոց ձգ՟րցս, որոյ յիշա՟կն ա՟հնութ՟րն ա՟ծային եղիցի. ի ՊՁԴ թ՟վկնիս. ի փառս հաւր և որդոյ և ս՟բ հ՟գյն ամէն։

Արդ գիտելի է, զի մինչ ոչ էր աւարտեալ ս՟բ գիրս, անաւրէն թ՟գրն Շահառուհ եկն բ՟զմ զորօք յաշխարհս մեր եւ նստաւ ի վ՟ր բերդին Երընջակու։ Եւ թուրքմանն էջ ի ներքին կողմ աշխարհիս հայոց։ Եւ թ՟գրն Ն՟ց Ս՟քնդար անուն սպան զթ՟գրն Ամթա և բոլոր Դիարբակին, Օթման անուն, յոյժ քրիստոնաէր և սիրաւղ եկղ՟ցինաց։ Իսկ մեք փախստ՟կն եղեալ հասաք ի Խլաթ ք՟ղք եւ սոտ տեսաք զնմանու՟ի նեղինն դառնու՟ե։ Զի բղ՟մւի զօրացն Մարաց ի լերանց և ի բլրոց ձայն եռուն միմեանց, հաւաքեցան ի գիւղօրեակ ք՟ղ՟քն եւ կամէին սրոյ ճարակ առնել զտառապեալ ազգս մեր։ Եւ ոմ կարէ պ՟ամլ զաղէտ տարակուսանաց և զձայն գոչման և ա՟ղզակի քրիստոնէից և անօրինացն։ Զի ոչ անաանոյ, ոչ

ն՟դձի և ոչ հացի եռուն մնալ։ Իսկ մեք մաղապուրծ եղեալ
ի ն՟ցնէ ի գիշերի. հասաք ի լերինս Բաղիշու։ Եւ համբաւ
հասեալ առ որբացեալ արհե՟պսն ա՟ր Մ՟փս և առ ա՟մ բդմու-
343րթ՟ի ք՟սրն՟կլ ք՟հիցն եւ ա՟ծասէր ժղվ՟դնն | մեծամեծաց
և փոքունց. ողբս ի բերան առեալ ողբային զմեզ։ Եւ խումբ
առ՟եալ ելին ի քղ՟քէն և ի գեղօրէիցն լալով և հառաչմամբ. ե-
կեալ գտին զմեզ ի լեառն Ուրտարու։ Եւ անճառելի ուրա-
խութ՟բ ուրախ եղեն։

Իսկ ա՟ծապ՟տւ և ք՟սընկալ այրն ա՟յ Տէր Ստե՟փնոս
հեռիոտս եղեալ, զայր առաջի մեր և առ՟ջի ա՟մ ք՟հիցն և
ժղվ՟դնն. իբր զ՟Դթ առ՟ջի տ՟պնկին ա՟յ. ա՟հէր զ՟ած և
ա՟հեյ տայր ա՟մ ժ՟ղվդեանն մեծաւ ուրախութ՟բ. զի ողջու-
նիւ ընկալ՟ւ զմեզ զա՟մեն։ Եւ յաչս ամենց՟ւն սիրել եռ զմեզ
զան՟բժանքս իւր զճ՟չս առ՟քլ և մզ՟է։ Եւ ոչ միայն այս, այլ և
զա՟ծարնակ անապատս իւր մեզ սեպհ՟կնեաց. ք՟հիւք, հացով,
անասնով և ա՟մ մարթնաւոր պիտոյիւք։ Որ եւ ա՟րբիչն ա՟ծ
սրմա հատուց՟ւմն և փոխարէն արասցէ. հ՟զրպ՟տիկ երբեւ պ՟տկ
յայսմ աշխարհի. եւ յետ ատեացս ելանելոյ, ընդոյն Սփ՟սի
նախավկային և ՟ա հայրպ՟տցն սրբոց. հ՟զձ ծնուղաւք և ՟ա
արեան միրձաւորօք։ Մ՟ան՟ւդ զորդեակս մեր զԱ՟բրհմ փիլի-
սոփայ և զփոքր եղբայրնիս՝ զՅկ՟բ, զՄ՟փս, զՀերապետ,
զԿ՟պտ ք՟հ, զՅ՟վնս կրօն՟ւրն որդե՟կ իւր, զԿի՟րկոս, զԴա-
նիէլ, զմիւս Յ՟վս ծերունին։ Եւ զԱռ՟քլ տնտեսն եւ զԱռ՟քլ
և զՅովէէս սկ՟դն, եւ զԿի՟րկոս միակեցն, որ կան ի ծա-
ռայւ՟ի մեզ և ս՟բ ուխտիս։ Եւ զհանգու՟ցն ի ք՟ս զՅոհն՟էս
կրօն՟ւրն, որ ի սմին ամի գնաց առ ք՟ս։ Ք՟ս որդին ա՟յ
հատուց՟ւմն և փոխարէն արասցէ սոցա եւ ա՟ ժղ՟վդեանս,
որ յայսմ զաւառնիս և ի լերինս բնկ՟լ կան։ Եւ տացէ սոցա
զանճառելի զփառս և զտեսութ՟ի ա՟ծային երես՟ցն յաւի-
տեանս յւ՟տց ամէն։

Այլ և զխօջա Մուրատչին, որ ի սըմին աւուր նահ՟տակցաւ
յՍրծկէ ք՟ղք ի յանօրինաց։ Եւ զՄերուն որդի Դամուրին ի
զէչ և ի զազիր ազգաց և Ջեատչա տանուտէրն, արժանի ա-
րասցէ ք՟ս ա՟ծ իւր տեսութ՟են և իւր փառացն։ Եւ յոյս ի
յար՟րիչն ա՟ծ ունիմք. որ վաղվաղակի տացէ զվրէժ սոցա
յանօրինաց. ամէն եղիցի։

Չ.

№ 1916—1849

124ա Փառք ամենաս՟բ երրորդու՟ենն և մի՟ածու՟ենն հօր և որդոյ
և հոգւոյն ս՟բոյ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն։

Արդ ես ունայնս ի բարեաց և լցեալս չ՟րեաւք. ծոյլս և յոյլս և անպիտանս ի մանկունս եկ՟ղցւոյ սպիտակ անունս Ներս՟ս, որ անուամբ աբեղայ և գ՟ծով խաբեբայ. գրեցի զչարս մարգարեայ և զքանոնս ա՟մ իմաստասիրական արհեստից և մակացու՟եց, հրամանաւ և արդեամբք երջանիկ և հոգիընկալ բաբունապետիս մերոյ, ա՟ծարան վ՟դախ և խարազնավարք ճըգնաւորի Թումայ րաբունապետի եւ հօգևոր և մարմնաւոր երախտաւորի, որ փայլէ ի ժ՟մկիս մերում իբրև զարե՟գկն պայծառ ի կամարս երկնից յերկիրս Բաղիշեցւոց, ի հրշակաբնակ անապատս Մեծոփայ: Այլ և երկ՟գ երխաւորին իմոյ հոգևոր հօրն Մկ՟րտչ վ՟դպի եւ Յոհանէս արքե՟պսի

Արդ գրեցաւ սա ի Թուականու՟ես հայոց մեծաց ՊՂԹ, ի պատուական օրինակէ, որ էր գրեալ ձեռամբ Մկրտիչ վ՟դպի. որ յայս ամի փոխեցաւ ի Ք՟ս և եթող մեզ սուգ անմխիթար, որոյ յիշատակն օ՟հ՟եալ եղիցի Վ՟ս որոյ եղեւ ի գլուխն դնելով և համբուրեմ զս՟բ գարշապար ընթերցողացդ այսմ ա՟ծատուր սր՟գւացս. որք պատահիք սմա ընթեռնլով կամ օրինակելով, յիշեցէք ի մաքրափ՟յլ յաղօթս ձեր զմեղօք զառածեալս Ներսէս եւ զհարազ՟տ եղբայրն իմ զԹըստակէս քահան՟յ. եւ զուսուցիչն իմ զՍ՟փնս կրօնաւոր. որ և զփոխարէնն յ՟այ առցէ: Եւ զգեաւորոյս որդե՟կն իմ զԳ՟րգր աբեղայ, իմոյս արենակցի, որ բ՟զւմ անդամ ապաստաւորէ մեզ անձանձիր մտօք. եւ զմր՟մնւր հայրն իմ Սա՟փնա, և զմայրն իմ զՇամշայ: Եւ զ՟Բ եղբր՟քն իմ զԱտոմ և զՎր՟գնէս, որք մեռեալ են ի կարգ աշխարհի: Այլ և զ՟Բ սկ՟զս մեր. զՅակոբ ճգնաւոր և զԳալուստ, որք ապաստաւորեն մեզ, զոր ա՟ր Ա՟ծ պահեսցէ զսոսա ի հնարից ս՟տյի և կորեսցէ զելս սոցա ի բ՟րի.

Դ՟ձլ կրկին աղաչեմ սխալանացն անմեղադիր լինել. զի կար մեր այս էր: Բայց աղաչեմ զամենեսեան. որք հանդիպիք սմա լի բերանով ա՟ծ ող՟րմի ասա՟ցէք և ք՟ս ա՟ծ ձեզ ողորմեսի (sic) ամէն: Սկ՟ղ եղեւ ի վանս Մեծոփայ և աւարտեցաւ ի վանս Մատնավանից, առ ոտս արքեպ՟սի Սափն՟սի, որ յոյժ սէր և հայրու՟ի եցոյց մեզ: Ք՟ս ա՟ծ զսա ը՟ունէ յիւր ա՟ծային փառքն ամէն:

է.

№ 3892 (Թաղ. առ. № 14)

Վերջում յիշատակարան.

Փառք անըսկզբանն և սկիզբն ամենայնի, անեղ էին և գոյացուցչին բնաւից, անփախճան և անսահման էացուցչին,

սահմանիչ եւ կատարումն բոլոր էից, երից միակին, եզակի եւ միում ա՛ծութ՛եան։ Որ անչափ գոլով չափէ զարարածս ի կեանս եւ ի փրկութիւն էից էակն եւ կենդանեաց կեանքն։ Որ անփոփոխ գոլով միշտ յէութ՛ե, անեղ եւ անվայրափակ. լցումն եւ բովանդակիչ ամենայնի եւ յամենայնս է եւ յամենայնէ անհատ։ Որպէս ի մասունս եւ ի բոլորս եւ ինքն ոչ մասն եւ ոչ բոլոր, որպէս թէ զմասն եւ զբոլոր զամենայն ինքն ունի եւ կրէ զամենայն արարածս բանիւ զաւրութ՛ե իւրոյ։ Գիրալիր գոլով լնու զամենայն եւ անհաս է յամենայնէ, որում բան եւ իմաստութ՛ի եւ լեզու տուեալ բոլոր էիցս։ Ի բոլորեցս հանգոյց ա՛ծութ՛ի եւ փառս հաւր եւ որդւոյ եւ հոգւոյն սրբոյ. այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն։

Իսկ ի չորից աւետարանչացն խորհուրդ բազմաւրինակ իմն ցուցմամբ տեսանի։ Զի ոմանք ասեն, թէ չորից աւետարանչացն են չորք անկիւնք արարածոց. Արեւելք. Արեւմուտք, Հիւսիս. Հարաւ, պարտէզ համասփիւռ քարոզել զաւետարանն։

Իսկ ոմանց հաճոյ թուեցաւ ըստ չորից մշտահոս գետոցն յադենական աղբերէն յառաջ խաղացեալ առ ի տիեզերաց ոռոգումն. Փիսոն, Գեհոն, Տիգրիս, եւ Եփրատէս. եւ սոցա գոլով նմանապէս թուով ուռճացեալք ի կենդանական աղբերէն ոռոգանել զպարզեալ միտս մարդկային բնութ՛ե՛ա։ Նոյն աւրինակ ըստ տեսութ՛են Եզեկիէլի քառակերպեան աթոռոյ, Մարդ, Առիւծ, Եզն, Արծիւ՝ զանմարմնոցն ա՛ր տեսանելով բազմեալ ի փառացն աթոռ, իմանալի ցուցմամբ զխնամս բոլոր բնութ՛եա զանկնարկումն։ Որ ա՛ծապէս եւ տիրաբար բերմամբ նշանակէ զինելն առ ի հոգածինս հոգեղինացն անմահից զմահկանացուս ունել հաղորդս, ուս(տ)ի գերակատարն հանել ի ի փառս՝ վ՛ն զի փառաց թագաւորն ք՛ս փառակիցն հաւր եւ հոգւոյն սրբոյ զմեզս առ՛եալ բնութիւն, ըստ ինքեան միացոյց ա՛ծութ՛են, ուսուցանելով մի որդի դաւանել, որ յա՛յ հաւրէ եւ որ ի Մարիամայ սրբոյ կուսէ, անճառելի միաւորութեամբ, զոր աւետարանականն ուսուցանեն բանք, մինչ ի կատարած հաւանութ՛ք, հաւատահաստատ կարգաւք, ի նոյն յարելով յառաքելաւանդն քարոզութ՛ի։ Որ զ՛ածախնամ վարդապետութ՛ի դրոշմեալ զաւակաւս առ ի բազմացն առ ի հաւատալ, եթէ յ՛ս ք՛ս է որդի ա՛յ. ըստ վկային Յովհաննու հաւատալ եւ զկեանսն յաւիտենականս ընդունել յանուն նորա։

Ուստի եւ ան՛ել զսորա անճառ փրկագործութ՛են խորհուրդ. ա՛ծասէր եւ բարեպաշտուհի մանգասի կինն Գուլխաշէն եւ սա գրել զա՛ք աւետարանս յիշատակ բարի հոգւոյ իւրոյ եւ բարի ծնաւղաց իւրոց՝ հաւրն Մխիթարին եւ մաւրն . . . (բաց

անուան տեղը) . Եւ առն իւրում Առաքելին եւ եղբաւրն Ղազարին* եւ ա՟մ արեան մերձաւորաց իւրոց, կենդանեաց և հանգուցելոցն։ Եւ յորժամ ճաշակէք յ՟ածային բուրաստանէս և յամենայն սեղանոյս, ընթերցմամբ կ՟մ գաղափար առնլով եւ կ՟մ հարեւանցի տեսութ՟բ, յիշեսջիք առաջի անմահ գառին յ՟ի ք՟ի ստացաւղ ս՟բ աւտ՟րնիս զմահդասի կինն զՓաչամայրն եւ զծնաւղսն իւր ի մաքուր և յանապական յաղօթս ձեր եւ թողութ՟ի հայցեցէք մեղաց նոցա ի ժամ սոսկալի ս՟բ պա՟րգին։ Զի արժանի լինիցին փերին և՟եմին, պարել ի յառագաստ երկնաւոր թագաւորին, ուր անճառ ցնծութ՟ին և անպատում ուրախութ՟ին տեսանել զթ՟գրն թ՟գրց անգրաւ-յաւիտենին. ի փառս ա՟ծութ՟ն իւրոյ ամէն։

Այլ եւ ես մեղուցեալ գրիչս Թովմա Մեծոփեցի ի ծերութ՟ն ժ՟մկիս, որ խիստ տկար էի մ՟մնովս և հոգովս, այլ վ՟ս բ՟զմ աղաչանաց և պաղատանաց հոգեոր եղբարցն Ներսէս վ՟դպին և Հերապետ կրօն՟ւորին և ստացողի գրոցս մահդասուն ձեռն ի գործ արկի մեղաւոր անձամբ և գրեցի անարժան ձեռամբ իմովք. ի յերկիրս Բագրեւանդայ, ընդ հովանեաւ ս՟բ Գէորգեա զաւրավարիս և այլ սրբոցն, որ աստ կան։ Եւ ի թվականիս մերոյ ՊԳ. Եւ ի հայրապետութ՟ին ՟տն Գրիգորի ս՟բ էջմիածնի, և ի թ՟գրութ՟ին Ջրհանշին։

Արդ ի յայսմ գաւառ ժամանակի հաւատարիմ և իմաստուն կինս այս Փաչայմայրս գնաց բաղում չարչարանօք ի ս՟բ քաղաքն Ե՟ղմ. եւ անտի եկն ուրախութ՟բ եւ ետ գրել զս՟բ տ՟րունեան աւետարանս յիշատակ բարի հոգւոյ իւրոյ և ծնաւղաց իւրոց եւ զաւակացն և մանաւանդ որդւոյն իւրոյ Մխիթարին, որ յանկարծամահ յ՟ած փոխեցաւ և սուգ անմխիթար եթող ծնաւղացն։ Եւ ետ զս՟բ աւետարանս ի վայելումն անձանց հոգեւոր որդոցն՝ քաջ բարունոյն Ներսէս վարդապետին. և այլ ոչ որ իշխեսցէ առնել, բայց վարդապետն Ներսէս և եղբայրն իւր Թոմակէս կրօնաւորն վայելեն և ա՟ծ ողորմի սոցին Փաչայմօրն և քի փառք յաւ.

Այլ և կրկին յիշեցէք յաղաւթս զստացաւղ ս՟բ աւետարանիս զմահդասի Փաչայմայրն և զթոռէքն իւր՝ զպարոն Ա՟ծատուրն և զպարոն Խաչատուրն եւ զաւակսն նոցին. եւ զԿ՟ւարդանն եւ զզաւակսն իւր։ Եւ զ՟ամ արեան մերձաւորսն, զկենդանիսն և զհանգուցեալսն. Եւ ուղիղ սրտիւ ա՟ծ ողորմի ասացէք. և տ՟ր ա՟ծ, որ առատն է ի տուրս բարեաց, ձեզ և մեզ տացէ զերկնից արքայութ՟ին ամէն։**

* Ընդգծուածի գիրը տարբեր է։
** Ուսումնասիրութիւնը հետեւալ №-ում

Գ. վ. Յովսէփեան